

पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये खरेदी केलेल्या धानाची भरडाई व राईस फोर्टिफिकेशन बाबत.

महाराष्ट्र शासन

अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९

मंत्रालय विस्तार, मुंबई- ४०० ०३२

दिनांक :- २४ नोव्हेंबर, २०२३.

वाचा :-

- १) शासन निर्णय क्रमांक: खरेदी-११२३/प्र.क्र.१२३/ना.पु.२९, दि.०९.११.२०२३.
- २) शासन निर्णय क्रमांक: संकीर्ण-२६२१/प्र.क्र.३०३/ना.पु.२९, दि.१७.१०.२०२२.

शासन परिपत्रक :-

पणन हंगाम २०२३-२४ करिता किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेतर्गत “विकेंद्रीत खरेदी योजना” संपूर्ण राज्यात राबविण्याचे संदर्भ क्र.१ येथील शासन निर्णयान्वये निर्देश देण्यात आले आहेत. त्याच बरोबर संदर्भ क्र.२ येथील शासन निर्णयान्वये माहे एप्रिल, २०२३ पासून किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेतर्गत खरेदी करण्यात आलेल्या धानाच्या भरडाईअंती प्राप्त होणाऱ्या सीएमआरचे (तांदळाचे) फोर्टिफिकेशन करण्याबाबत निर्देश देण्यात आलेले आहेत. त्यानुसार उक्त योजनेतर्गत खरेदी होणाऱ्या धानाची भरडाई व राईस फोर्टिफिकेशन सुरु करणे आवश्यक आहे. धानाची भरडाई ही अभिकर्ता संस्थांनी (दि महाराष्ट्र स्टेट को-ऑपरेटिव्ह मार्केटिंग फेडरेशन, मुंबई व महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ मर्यादित, नाशिक) केंद्र शासनाच्या विहित मापदंडानुसार करावयाची आहे.

२) भरडाईचा कालावधी :-

पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये खरेदीचा कालावधी **खरीप** हंगामाकरिता दि.०९ नोव्हेंबर, २०२३ ते दि.३१ जानेवारी, २०२४ असा असल्यामुळे विहित मुदतीत भरडाई पूर्ण करण्याची दक्षता अभिकर्ता संस्थांनी घ्यावी. धान भरडाईचे काम लवकरात लवकर व शक्यतो धान खरेदीच्या दिनांकापासून एका महिन्यांत अथवा उशीरात उशीरा दिनांक ३० सप्टेंबर, २०२४ पर्यंत पूर्ण करावे. त्यादृष्टीने अभिकर्ता संस्थांनी आवश्यक ते पूर्वनियोजन करावे.

३) भरडाईसाठी जिल्हा समन्वय समिती :-

जिल्हाधिकारी यांनी जिल्ह्यातील अभिकर्ता संस्थांच्या मदतीने खालीलप्रमाणे जिल्हा समन्वय समिती स्थापन करण्याची कार्यवाही करावी:-

जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	सदस्य
जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था	सदस्य
जिल्हा पुरवठा अधिकारी	सदस्य
सहायक जिल्हा पुरवठा अधिकारी	सदस्य
मार्केटिंग फेडरेशन /आदिवासी विकास महामंडळाचे जिल्हा व्यवस्थापक (त्यांच्या संबंधित भौगोलिक क्षेत्रानुसार)	सदस्य-सचिव

४) जिल्हा समन्वय समितीच्या जबाबदाऱ्या :-

- ४.१ खरेदी केलेल्या धानाच्या भरडाईकरिता खरेदी केंद्राजवळील, सक्षम अशा भातगिरण्यांची नियुक्ती करणे.
- ४.२ केंद्र शासनाच्या दिनांक १८ एप्रिल, २०२२ च्या पत्रान्वये, राज्यात टप्पा ३ मध्ये (एप्रिल, २०२३ ते मार्च २०२४) संपूर्ण राज्यात फोर्टीफाईड राईस वितरित करावयाचा आहे. त्याअनुषंगाने पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये धान गिरणीधारकांची निवड करताना ज्या गिरणीधारकांकडे फोर्टीफाईड तांदुळ करण्याकरिता विहित मानांकन असलेल्या Dynamic blending machine आहेत, अशा गिरणीधारकांना प्राधान्य देण्यात यावे. निवड केलेल्या गिरणीधारकांना योजनेतर्गत खरेदी झालेल्या धानाची भरडाई सुरु करण्यापूर्वी Dynamic blending machine लावण्याबाबत सूचना देण्यात याव्यात. तसेच फोर्टीफाईड राईस संदर्भात उपरोक्त “वाचा क्र.२” येथील शासन निर्णयान्वये दिलेल्या सूचना व शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या सूचनांचे पालन करावे.
- ४.३ चालू हंगामासाठी गिरणीधारकांची नियुक्ती करताना नव्याने प्रस्ताव मागवून भरडाईचे काम देण्यास जिल्हा समन्वय समिती सक्षम राहिल.
- ४.४ नवीन गिरणीधारकांची नियुक्ती करताना तो गिरणीधारक असल्याबाबतचे सबळ पुरावे घेण्यात यावेत. जसे गिरणीचे उद्योग नोंदणी प्रमाणपत्र, कृषि उत्पन्न बाजार समितीचे प्रक्रियादार असल्याचे प्रमाणपत्र, गिरणीच्या नावाचे मागील ३ महिन्यांचे विद्युत देयक, मागील ३ वर्षांचे अंकेक्षण अहवाल (ज्यामध्ये निव्वळ मूल्य अधिक्य असावे), वस्तु व सेवा कर नोंदणी प्रमाणपत्र व मागील कोणत्याही हंगामाचे धान/तांदुळ (Custom Milled Rice CMR) बाकी नाही व शासनाला कोणतीही रक्कम देय नाही, अशा आशयाचे ₹ ५००/- च्या स्टॅम्प पेपरवर प्रतिज्ञापत्र घेण्यात यावे. ज्या गिरणीधारकांना काळ्या यादीत टाकण्यात आले आहे तसेच ज्यांच्याकडे मागील हंगामाचे धान/तांदुळ (CMR) शिल्लक आहे, अशा मिलर्सला भरडाईचे काम देण्यात येऊ नये.
- अ. ज्या गिरणीधारकांनी नव्याने गिरणी सुरु केली आहे, त्या गिरणीधारकांकडे मागील वर्षाचे “अंकेक्षण अहवाल” उपलब्ध होऊ शकणार नसल्याने त्या गिरणीधारकांकरिता अंकेक्षण अहवालाची अट अनिवार्य करण्यात येऊ नये. तसेच गिरणीमध्ये धान भरडाई सुरु झाल्यानंतरच्या कालावधीपासूनचे वीज देयक वीज कंपनीकडून प्राप्त झाल्यानंतर त्या गिरणीधारकांकडून उपलब्ध करून घेणे.
- आ. जे गिरणीधारक केवळ सॉरटॅक्स अथवा पॅराबॉईल्ड याच प्रकारचे काम करत असेल तर त्या मिलर्सना धानाच्या भरडाईचे काम देण्यात येऊ नये.
- ४.५ मागील हंगामातील नियुक्त केलेल्या ज्या गिरणीधारकांबाबत तक्रारी नाहीत व ४.२ येथील अटीची पूर्तता करणाऱ्या गिरणीधारकांच्या करारनाम्याचे नुतनीकरण पणन हंगाम २०२३-२४ करिता करणे व त्यांच्यामार्फत भरडाईची प्रक्रीया राबविणे.
- ४.६ केंद्र शासनाने Linking of electricity consumption of mills with the milled quantity of Paddy करण्याच्या सूचना दिलेल्या आहेत. त्यानुषंगाने नियुक्त होणाऱ्या मिलरचा महावितरण ग्राहक क्रमांक संबंधित अभिकर्ता संस्थेमार्फत NeML संस्थेस उपलब्ध करून देण्यात यावा.
- ४.७ शक्यतो स्थानिक गिरणीधारकांचा प्राथम्याने विचार करावा. तथापि, ज्या भागामध्ये धान भरडाई गिरण्यांची संख्या कमी आहे, अशा ठिकाणी लगतच्या जिल्ह्यातील गिरणीधारकांची नियुक्ती

- करणे व शासनाच्या हिताचे असल्यास अशा गिरणीधारकांकडून धान भरडाई करावयाची झाल्यास, असे प्रस्ताव **अभिकर्ता संस्थांनी जिल्हा समन्वय समितीच्या मान्यतेने शासन मान्यतेसाठी पाठविणे.** त्याचप्रमाणे, लगतच्या जिल्हाव्यतिरिक्त धान भरडाई करावयाची असल्यास, असे प्रस्ताव **अभिकर्ता संस्थांनी जिल्हा समन्वय समितीच्या मान्यतेने शासन मान्यतेसाठी पाठविणे.** याकरिता पूर्वतयारी म्हणून जिल्हाबाहेरील गिरणीधारकांशी देखील करार करणे गरजेचे आहे.
- ४.८ ज्या गिरणीधारकांवर गुन्हा दाखल झाला असेल, अशा गिरणीधारकांस भरडाईचे काम देण्याबाबत सर्व कागदपत्रांची छाननी करून त्याबाबतचा निर्णय जिल्हा समन्वय समितीने घ्यावा.
- ४.९ मागील पणन हंगामात विविध कारणांमुळे धान भरडाईकरिता केंद्र शासनाकडे मुदतवाढीचे प्रस्ताव सादर करावे लागले होते. चालू पणन हंगामात धान भरडाईची कार्यवाही विहित मुदतीत होण्याकरिता धानाची भरडाईसाठी उचल करणे तसेच, धान भरडाई करून **फोर्टीफाईड तांदुळ/सीएमआर** शासकीय गोदामामध्ये जमा करणे याचा कालबद्ध कार्यक्रम आखणे.
- ४.१० भरडाई सुरु होण्यापूर्वीच जिल्हातील खरेदीचा अंदाज घेऊन, तयार होणारा सीएमआर जमा करण्याकरिता जिल्हातील उपलब्ध गोदाम क्षमता विचारात घेऊन, आवश्यक अतिरिक्त गोदाम भाड्याने घेण्याबाबतचा प्रस्ताव शासनास सादर करणे. आवश्यकतेपेक्षा जास्तीची गोदामे भाड्याने घेतली जाणार नाहीत याची दक्षता घेणे. खाजगी गोदामे भाड्याने घेताना वर्षभर वाहनांची वाहतूक सुरळीत राहिल अशीच गोदामे भाड्याने घेणे. **इतर जिल्हातील गोदामे भाडेतत्त्वावर घेण्यासाठी जिल्हा समन्वय समितीच्या मान्यतेने तसा प्रस्ताव शासनास सादर करणे.**
- ४.११ सीएमआरच्या गुणवत्ता तपासणीसाठी पुरेशा प्रशिक्षित गुणवत्ता नियंत्रकांची नियुक्ती करणे. तसेच त्यांच्या नियुक्त्या चक्राकार पध्दतीने (Rotational Transfer) करणे. ज्या जिल्ह्यांमध्ये प्रशिक्षित गुणवत्ता नियंत्रक उपलब्ध नसतील, अशा ठिकाणी प्रशिक्षित गुणवत्ता नियंत्रक उपलब्ध करून देण्यासाठीचा प्रस्ताव शासनाकडे सादर करण्यात यावा.
- ४.१२ गुणवत्ता नियंत्रकाचा कारभार सोपविताना पुरवठा निरीक्षक पेक्षा कमी दर्जा नसलेल्या अधिकारी/कर्मचारी यांना प्राधान्य द्यावे.
- ४.१३ IGMRI, हापूर, हैद्राबाद व मेरठ, उत्तर प्रदेश येथे प्रशिक्षण घेतलेल्यांनाच गुणवत्ता नियंत्रकाचे काम सोपवावे. सदर प्रशिक्षण घेतलेले अधिकारी/कर्मचारी जिल्हात उपलब्ध नसल्यास तशी मागणी शासनाकडे सादर करण्यात यावी.
- ४.१४ याव्यतिरिक्तदेखील अतिरिक्त गुणवत्ता नियंत्रकांची आवश्यकता भासल्यास भारतीय अन्न महामंडळाकडून प्रशिक्षण घेतलेल्या अधिकारी/कर्मचारी यांचा विचार करण्यात यावा.
- ४.१५ भरडाईबाबत गिरणीधारकांविरुद्ध तक्रारी असल्यास त्याबाबत सुनावणी घेऊन निर्णय देणे. समितीचा निर्णय मान्य नसल्यास गिरणीधारकांस संबंधित विभागीय आयुक्त यांच्याकडे अपील दाखल करता येईल. विभागीय आयुक्तांच्या निर्णयाविरोधात मा.मंत्री (अनापु व ग्रासं) यांच्याकडे अपील दाखल करता येईल.
- ४.१६ केंद्र शासनाच्या निदेशांप्रमाणे खरेदी झालेल्या धानाची भरडाई विहित मुदतीत होणे आवश्यक आहे. शेतकऱ्यांकडून खरेदी केलेले धान उघड्यावर साठवल्याने त्यामध्ये तूट येण्याची शक्यता

असते. त्यामुळे खरेदी केलेले धान २ आठवड्यांपेक्षा जास्त दिवस उघड्यावर साठवणूक करावयाची परिस्थिती उद्भवल्यास असे धान मुद्दा क्र.५.२१ मध्ये नमूद केल्यानुसार सामाईक ताब्यात ठेवण्याची खबरदारी घ्यावी. तसेच खरेदी केलेले धान गोदामांमध्ये २ महिन्यांहून अधिक काळ शिल्लक राहणार नाही याची दक्षता घेणे. तशी परिस्थिती उद्भवल्यास, लगतच्या जिल्ह्यांतील गिरणीधारकांकडून केंद्र शासनाने विहित केलेल्या मर्यादेतच वाहतूक होईल याची खात्री करून मुद्दा क्र.४.७ प्रमाणे कार्यवाही करावी.

४.१७ जिल्हा समन्वय समितीने त्यांची आढावा बैठक दर १५ दिवसांनी घ्यावी. CMR दावे प्रतिपूर्तीची रक्कम मुद्दा क्र.६.९ मध्ये नमूद स्वीय प्रपंजी लेखा खात्यामध्ये वर्ग केली जात असल्याबाबत पाक्षिक आढावा घेणे व सदर अहवाल वित्तीय सल्लागार व उपसचिव, अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग यांच्या कार्यालयाकडे सादर करणे बंधनकारक राहिल.

४.१८ धान भरडाईकरिता करार करण्यात आलेल्या सर्व गिरणीधारकांना करार केल्यापासून ७ दिवसांच्या आत भरडाईकरिता धानाच्या पहिल्या लॉटचा वितरण आदेश (D.O.) देण्यात आला आहे किंवा कसे, याबाबतचे संनियंत्रण करावे व आढावा घ्यावा. तसेच नियमितपणे धान वितरण आदेशाबाबतचा आढावा घ्यावा.

४.१९ जिल्ह्यात खरेदी होणाऱ्या धानापासून प्राप्त फोर्टीफाईड तांदुळ/सीएमआर जिल्ह्यातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेतर्गत वितरीत होण्याच्या अनुषंगाने जिल्ह्यात साठवणूक क्षमता निर्माण करावी.

५) अभिकर्ता संस्थेची जबाबदारी:-

५.१ नियुक्त करण्यात आलेल्या गिरणीधारकांच्या भरडाई क्षमता तसेच ब्लेंडिंग क्षमता यांबाबतची माहिती अभिकर्ता संस्थांनी जिल्हा समन्वय समिती व शासनास देणे. त्यानुसार मिलर्सना धान भरडाईसाठी लॉट देण्याची कार्यवाही करणे. मिलरनिहाय लॉट वितरणाची माहिती तात्काळ जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांना उपलब्ध करून द्यावी. त्यानुसार जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी त्या त्या मिलरनिहाय लॉटच्या मर्यादेमध्ये आवश्यक FRK (Fortified Rice Kernels) नियुक्त मिलर्सना उपलब्ध करून देणे.

५.२ काळ्या यादीत समाविष्ट केलेल्या गिरणीधारकांची यादी संबंधित जिल्ह्यांच्या जिल्हाधिकारी यांना नवीन हंगामाच्या गिरणीधारकांची नियुक्ती होण्यापूर्वी पाठविणे.

५.३ चालू हंगामाकरीता गिरणीधारक, अभिकर्ता संस्था व जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांचा त्रिपक्षीय करारनामा करणे. चालू हंगामात मिलर्ससोबत करारनामा करताना सदर करारात मिलर्सनी शासनाचे धान प्राधान्याने मिलिंग व राईस फोर्टिफिकेशन करून द्यावे. त्याचप्रमाणे मिलर्सकडून खराब फोर्टीफाईड तांदुळ/सीएमआर (CMR + FRK) जमा केला गेल्यास तसेच धान भरडाई करण्यास मिलर्सने दिरंगाई केल्यास संबंधित मिलर्सवर जिल्हाधिकारी यांनी कायदानुसार दंडात्मक कारवाई करावी, या तरतूदींचा प्रामुख्याने समावेश करावा.

५.४ बाहेरच्या जिल्ह्यातील मिलर्ससोबत त्रिपक्षीय करारनामा करताना, मिलर्सना ज्या जिल्ह्यातून धान भरडाईसाठी द्यावयाचे आहे, त्या जिल्ह्याच्या जिल्हा पुरवठा अधिकाऱ्यांची स्वाक्षरी घ्यावी. तथापि, भरडाईअंती प्राप्त होणारा सीएमआर/फोर्टीफाईड तांदुळ हा ज्या जिल्ह्यात भरडाई होणार आहे, त्याच जिल्ह्यात जमा करून तेथील सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेतर्गत वितरीत करण्यात यावा.

- ५.५ धान खरेदी करुन, खरेदी केलेल्या धानाची भरडाई व फोर्टिफिकेशन करुन, फोर्टिफाईड तांदुळ संबंधित गिरणीधारकांमार्फत विहित शासकीय गोदामात जमा करणे.
- ५.६ उपरोक्त मुद्दा क्र.५.३ चे पालन गिरणीधारकांकडून न झाल्यास, त्याचप्रमाणे फोर्टिफाईड तांदुळ विहित गोदामांत जमा न केल्यास/विलंबाने जमा केल्यास, तसेच शासनाशी करारनामा केल्यानंतर धानाची भरडाई व फोर्टिफिकेशन प्राधान्याने न केल्यास अशा बाबींबाबत त्रिपक्षीय करारनाम्यामध्ये दंडात्मक कारवाईची तरतूद अंतर्भूत करणे.
- ५.७ धानाचे वितरण आदेश (D.O.) धान खरेदी केलेल्या दिनांकापासून सात दिवसांच्या आत नियुक्त केलेल्या गिरणीधारकास देणे. धान वितरण आदेश NeML पोर्टलवर ऑनलाईनच देण्यात यावे. कोणत्याही परिस्थितीत ऑफलाईन पद्धतीने देण्यात आलेले धान वितरण आदेश ग्राह्य धरण्यात येणार नाहीत आणि याकरिता अभिकर्ता संस्थांचे जिल्हा पणन अधिकारी/प्रादेशिक व्यवस्थापक यांना जबाबदार धरण्यात येईल याची नोंद घ्यावी. धान भरडाईकरिता करार करण्यात आलेल्या गिरणीधारकांना त्यांच्या गिरणीच्या क्षमतेनुसार धानाचे वितरण आदेश (D.O) देण्यात यावे. मागील खरीप तसेच रबी हंगामात धान वितरण आदेश देताना काही ठराविक गिरणीधारकांनाच प्राधान्य देण्यात आल्याचे निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये जिल्हांतर्गत तसेच जिल्ह्याबाहेरील गिरणीधारकांना धान वितरण आदेश (DO) बाबतचा प्रस्तावित आराखडा समितीपुढे २ आठवड्यात ठेवावा. तसेच करार करण्यात आलेल्या गिरणीधारकांना भरडाईच्या कामगिरीनुसार सर्वसमावेशकपणे वितरण आदेश देण्यात येतील याची दक्षता घ्यावी. पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये गिरणीधारकांना भरडाईकरिता धान देताना गिरणीच्या भरडाई व फोर्टिफिकेशन क्षमतेच्या प्रमाणात अभिकर्ता संस्थांकडून धानाचे लॉट भरडाईकरिता देण्याची कार्यवाही करणे. गिरणीच्या क्षमतेपेक्षा जास्त धान भरडाईकरिता गिरणीधारकास देण्यात येऊ नये.
- ५.८ अभिकर्ता संस्थांनी प्रत्येक आठवड्याच्या अखेरीस भरडाईसाठी दिलेले धान व शासकीय गोदामात जमा केलेला फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआर यांचे एकत्रित जिल्हानिहाय विवरणपत्र पोच पावतीसह (Acceptance Receipt) वित्तीय सल्लागार व उप सचिव, मुंबई यांना पाठविणे.
- ५.९ गिरणीमालकाने धानाची भरडाई करुन फोर्टिफाईड तांदूळ/सीएमआर शासकीय गोदामात जमा केल्यानंतर गोदामपालाने NeML च्या संगणकीय प्रणालीवर त्याबाबत घेतलेल्या नोंदीच्या आधारे पुढील धान गिरणीधारकांस उपलब्ध करुन देणे.
- ५.१० अभिकर्ता संस्थेने भरडाईसाठी गिरणीधारकांकडे धान सोपविताना खालीलप्रमाणे प्राथम्यक्रम असावा.
- अ. अभिकर्ता संस्था व मिलर्स यांच्या सामाईक ताब्यामध्ये (Joint Custody) असलेले धान. तसेच ज्या धान गिरणीधारकाकडे धानाचा संयुक्त ताबा असेल, अशा गिरणीधारकांना त्यांच्याकडे साठवणूक केलेल्या धानाची भरडाई करण्यास प्रथम प्राधान्य द्यावे. तसेच अपवादात्मक परिस्थितीत उघड्यावर साठविलेले धान.
- आ. खाजगी गोदामात साठविलेले धान.
- इ. सहकारी संस्थांच्या गोदामात साठविलेले धान.
- ई. शासकीय/अभिकर्ता संस्थांच्या गोदामात साठविलेले धान.

वरील अ ते ई मध्ये साठविलेले धान, पहिल्यांदा खरेदी झालेला धान प्रथम भरडाई होईल (First In First Out) या धर्तीवर भरडाईसाठी मिलर्सना देणे व महिनानिहाय साठा विवरणपत्रे ऑनलाईन अद्ययावत ठेवणे.

- ५.११ करारनाम्याप्रमाणे गिरणीमालकांकडून बँक गॅरंटी घेणे.
- ५.१२ धान भरडाईनंतर जास्तीत जास्त म्हणजेच ६७%, फोर्टीफाईड तांदुळ/सीएमआर जमा करण्यास तयार असणाऱ्या गिरणीधारकास प्राधान्य देणे.
- ५.१३ धान भरडाईसाठी देताना गिरणीधारकाची भरडाई क्षमता (Milling capacity, Fortification capacity) व वाहतूकीसाठी जवळच्या अंतराचा प्रामुख्याने विचार करावा.
- ५.१४ गिरणीधारकाची भरडाई क्षमता लक्षात घेऊन त्याला पूर्ण हंगामात किती धान दिले जाईल व हे दिलेले धान हंगाम संपण्यापूर्वी विहित मुदतीत भरडाई करून दिले जाईल, याची हमी गिरणीधारकाकडून घेणे.
- ५.१५ प्रति क्विंटल धान भरडाईकरिता सर्वसाधारणपणे किमान ०.८ युनिट वीज खर्च होत असल्याची खातरजमा करणे.
- ५.१६ गिरणीधारकाने NeML प्रणालीवर योग्य नोंदी घेतल्या आहेत किंवा कसे याचा आढावा अभिकर्ता संस्थांनी घेणे. नोंदी न घेतलेल्या गिरणीमालकावर कारवाई करणे.
- ५.१७ कार्यरत खरेदी केंद्र, त्याची खरेदी क्षमता, त्या केंद्राला जोडण्यात आलेले भरडाईचे उद्दिष्ट, तसेच मिलर्सची संख्या व त्यांच्या मिलची भरडाई व ब्लेंडिंग क्षमता इत्यादी बाबतची माहिती नियंत्रण कक्षाला देणे.
- ५.१८ गिरणीमालकाने भरडाई केलेला सीएमआर/फोर्टीफाईड तांदूळ शासकीय गोदामात जमा करणे व देयक सादर करताच, अभिकर्ता संस्थेने १० दिवसात, भरडाई व इतर खर्च विहित दराने NeML प्लॅटफॉर्म वरून Online पद्धतीने गिरणीमालकास देणे.
- ५.१९ अभिकर्ता संस्था यांनी धान वाहतूकीचे देयक वित्तीय सल्लागार व उपसचिव यांच्या कार्यालयास सादर करतांना जवळच्या मिलकरीता व जवळच्या मार्गाने वाहतूक केल्याबाबतचे प्रमाणपत्र देणे आवश्यक राहिल. तसेच सदर वाहतूकीची देयके पणन हंगाम २०२३-२४ साठी निश्चित केलेल्या SoR (Schedule of Rates) प्रमाणे अदा करण्यात येतील, याची दक्षता घ्यावी.
- ५.२० भरडाईचा कालावधी संपल्यानंतर जर अभिकर्ता संस्थांकडे धान शिल्लक राहिले तर शिल्लक धानाची संपूर्ण जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांची राहिल. सदर धानाच्या खरेदीचा व इतर कोणताही अनुषंगिक खर्च अभिकर्ता संस्थांना अनुज्ञेय नसेल. तसेच, सदर धानापासून जेवढा तांदुळ (CMR) झाला असता तेवढ्या तांदळाची केंद्र शासनाने त्या त्या कालावधीसाठी निश्चित केलेल्या इकॉनॉमिक कॉस्टच्या दराने होणारी रक्कम अभिकर्ता संस्थांना शासनास जमा करावी लागेल. अशी सर्व रक्कम जमा होईपर्यंत अभिकर्ता संस्थांचा प्रशासकीय/अनुषंगिक खर्च प्रदान केला जाणार नाही. तसेच भरडाईविना शिल्लक राहिलेल्या धानाचा कोणताही अनुषंगिक खर्च अभिकर्ता संस्थांना देय होणार नाही. केंद्र शासनाने निश्चित करून दिलेल्या कालावधीत भरडाई पूर्ण करून घेण्याची जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांची राहिल.

५.२१ धानाचा सामाईक ताबा (Joint Custody) बाबत:-

पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये खरेदी केंद्रावर खरेदी केलेला धान साठवणूकीकरिता गिरणीधारकास देण्यात यावा. सदर धानाचा सामाईक ताबा (Joint Custody) जिल्हा पणन अधिकारी/प्रादेशिक व्यवस्थापक आणि संबंधित गिरणीधारक यांच्याकडे राहिल. त्याकरिता खालीलप्रमाणे कार्यवाही करण्यात यावी.

- ५.२१.१ किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेला धान साठवणूकीकरिता गिरणीधारकास देताना गिरणीची दैनंदिन भरडाई व ब्लेंडींग क्षमता, साठवणूक क्षमता इ. बाबींचा विचार करून घ्यावा.
- ५.२१.२ धानाची साठवणूक केंद्र/धान साठवणूक केलेला धान भरडाई गिरणीधारकांचा आवार शासनाने विहित केलेल्या निकषांनुसार असावा व कोणत्याही क्षणी Physical Verification करिता उपलब्ध होईल अशा पद्धतीने साठवणूक करण्यात यावी.
- ५.२१.३ ज्या धान गिरणीधारकांच्या आवारामध्ये धानाची साठवणूक केली जाईल, अशा मिलधारकाने प्रतीटन रु.१२५/- अशा प्रमाणात सुरक्षा अनामत रक्कम अभिकर्ता संस्थेकडे जमा करावी.
- ५.२१.४ धान गिरणीधारक धानाची भरडाई करण्याकरिता जी सुरक्षा अनामत रक्कम (Bank Guarantee) जमा करतील त्याव्यतिरिक्त धान गिरणीधारक अशी (परि.५.२१.३ मधील) सुरक्षा अनामत रक्कम जमा करतील.
- ५.२१.५ धान खरेदी केंद्रांवर ज्या प्रमाणात धान उपलब्ध असेल, त्या प्रमाणातच गिरणीधारकांना भरडाईकरिता धान उपलब्ध करून दिला जाईल. कोणत्याही वेळी जेव्हा धान उपलब्ध नसेल किंवा अभिकर्ता संस्था अथवा शासनास वाटेल त्या वेळी धान भरडाईस देण्यापासून रोखण्यात येईल.
- ५.२१.६ पात्र गिरणीधारकांकडील दैनंदिन भरडाई क्षमतेच्या १५ पट मर्यादेपर्यंत एवढे धान साठवणूकीकरिता देण्यात यावे. धानाची पुरेशी उपलब्धता असल्यास, तसेच सदर मर्यादा वाढविण्याची आवश्यकता वाटल्यास, सदर मर्यादा ५० पट पर्यंत वाढविण्याचे अधिकार जिल्हा समन्वय समितीला राहतील. दैनंदिन भरडाई क्षमतेची परिगणना करण्यासाठी दिवसाला १२ तास याप्रमाणे भरडाई गृहीत धरण्यात यावी.
- ५.२१.७ जिल्हा मार्केटिंग अधिकारी/प्रादेशिक व्यवस्थापक यांनी उपरोक्त मुद्दा क्र.५.२१.६ मध्ये नमूद केल्यानुसार साठवणूक होईल याबाबत दक्षता घ्यावी. जर त्यानुसार साठवणूक करण्यात आलेली नसल्याबाबत बाब निदर्शनास आली तर, संबंधितांवर गरजेनुसार उचित कारवाई करण्यात येईल.
- ५.२१.८ किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेला व धान गिरणीधारकांच्या आवारामध्ये केंद्र शासनाने विहित केलेल्या पद्धतीने साठविलेला धान, हा गिरणीधारक व अभिकर्ता संस्था यांच्या संयुक्तपणे ताब्यात असेल.
- ५.२१.९ अशा धानाचे कोणतेही नुकसान झाल्यास, त्याबाबत कोणतीही भरपाई शासनाकडून केली जाणार नाही. धान खरेदी केंद्रांवर ज्याप्रमाणे धानाचे नुकसान झाल्यास त्याची जबाबदारी संबंधित अभिकर्ता संस्थांची असते, त्यानुसारच गिरणीधारकांच्या ताब्यात असणाऱ्या धानाची जबाबदारी अभिकर्ता संस्था व संबंधित धान गिरणीधारक यांची असेल.

- ५.२१.१० धान गिरणीधारकाने धान साठवणूक करण्यात येणाऱ्या आवारात सीसीटीव्ही लावणे, अग्निसंरक्षक उपकरणे व अनुषंगिक उपाययोजना करणे बंधनकारक राहिल.
- ५.२१.११ साठवणूक करण्यात येणाऱ्या धानाचा विमा उतरविण्याची जबाबदारी संबंधित गिरणीधारकाची राहिल. त्याकरिता येणाऱ्या खर्चाचा भार संबंधित गिरणीधारकांचा राहिल.
- ५.२१.१२ धान गिरणीधारकाने किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेल्या व त्याच्या आवारात साठवणूक केलेल्या धानामध्ये (सरकारी धान) इतर कोणताही (खाजगी) धान मिसळू नये. किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेला धान साठवणूक करताना तो योग्य पद्धतीने वेगळेपणाने (Partition) साठवणूक करावा. गिरणीधारकाकडे साठवणूक केलेले धान व त्यापासून भरडाईनंतर तयार होणारा सीएमआर/फोर्टीफाईड तांदुळ बेस गोदामामध्ये जमा होईपर्यंत केंद्र शासनाच्या निकषानुसार राहिल याची सर्वस्वी जबाबदारी गिरणीधारकांची राहिल. तसेच अशाप्रकारे साठवणूकीकरिता गिरणीधारकाकडे देण्यात आलेल्या धानाची चोरी, आग किंवा इतर कोणत्याही कारणामुळे नुकसान झाल्यास त्याची सर्वस्वी जबाबदारी संबंधित गिरणीमालकाची राहिल.
- ५.२१.१३ असा साठवणूक केलेला धान कोणत्याही क्षणी कोणत्याही शासकीय यंत्रणेकडून करण्यात येणाऱ्या Physical Verification करिता उपलब्ध असेल याची खात्री संबंधित गिरणीधारकाने करावी. अशा धानाचे Physical Verification करता न आल्यास संबंधित धान गिरणीधारकांस त्यानंतर धान साठवणूकीकरिता (Joint Custody) देण्यात येऊ नये. तसेच त्याच्या आवारात साठवणूक केलेले धान अभिकर्ता संस्थांनी तात्काळ इतरत्र सुरक्षित ठिकाणी साठवणूकीकरिता नेण्यात यावे.
- ५.२१.१४ जेव्हा पूर्ण क्षमतेने धानाची साठवणूक करण्यात येईल तेव्हा संबंधित गिरणीधारकांनी धानाची साठवणूक केल्याचे सर्व तपशील (धानाचा साठा आदि. तसेच अभिकर्ता संस्थांना योग्य वाटतील असे तपशील) याबाबत एक प्रत साठा केलेल्या ठिकाणी, एक प्रत अभिकर्ता संस्थांच्या स्थानिक अधिकाऱ्याकडे तसेच एक प्रत जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांच्याकडे सादर करावी. ज्याप्रमाणात धान भरडाईला वापरला जाईल त्याप्रमाणात सर्व तपशील उपलब्ध करून देण्याची जबाबदारी धान गिरणीधारकांची असेल.
- ५.२१.१५ किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेला धान, गिरणीधारकाकडे साठवणूक करताना अभिकर्ता संस्थांनी गिरणीधारकाच्या ताब्यातील संबंधित जागा (Storage Point) सुरक्षित असल्याची (केंद्र शासनाचे धान साठवणूक करण्याबाबतचे निकष पूर्ण करित असल्याची) खात्री करावी. त्यानुसार संबंधित जागेस परवानगी द्यावी व करारनामा करावा. ज्या जागेस अभिकर्ता संस्थांनी परवानगी दिलेली आहे, त्याच जागेत धानाची साठवणूक करणे गरजेचे आहे. इतरत्र साठवणूक करत असल्यास त्याबाबतची पूर्वपरवानगी अभिकर्ता संस्थांकडून संबंधित गिरणीधारकाने घ्यावी.
- ५.२१.१६ एखाद्या गिरणीधारकाची धान भरडाई क्षमता जास्त असेल परंतु त्याप्रमाणात धान गिरणीच्या आवारात धान साठवणूकीकरिता जागा उपलब्ध नसेल तर, अशा गिरणीधारकांना खालील अटी शर्तीच्या अधीन राहून धान साठवणूकीकरिता जागा भाडेतत्त्वावर/स्वमालकीने उपलब्ध करून धान साठवणूकीकरिता करार करण्यात येईल:-

- a) अशी जागा प्रचलीत पद्धतीने करारनामा करुन धान गिरणीधारकांना उपलब्ध झालेली असावी. अथवा स्वमालकीची असल्यास जमिन महसूली अभिलेखांवर (७/१२ आदि) संबंधित गिरणीधारकाचे नाव असावे.
- b) गिरणीधारकाची ज्याप्रमाणात भरडाई क्षमता असेल त्याच प्रमाणात अशा जागेत धानाची साठवणूक होईल.
- c) अशी जागा फक्त धान साठवणूकीकरिता वापरण्यात यावी. कोणत्याही परिस्थितीत सीएमआरची साठवणूक करण्यात येणार नाही.
- d) अशा जागेची पहाणी जिल्हा मार्केटिंग अधिकारी/प्रादेशिक अधिकारी यांनी स्वतः करुनच धान गिरणीधारकास धान साठवणूकीची परवानगी देण्यात यावी.
- e) अशा जागेपर्यंत धान साठवणूक करण्याकरिता येणाऱ्या वाहतूक खर्चाकरिता गिरणीधारकास सदर वाहतूकीसाठी शासकीय दराने रक्कम अदा केली जाईल. त्याव्यतिरिक्त कोणतीही अतिरिक्त रक्कम शासनाकडून अथवा अभिकर्ता संस्थांकडून संबंधित गिरणीधारकास देय असणार नाही.
- f) धान गिरणीधारकांच्या आवारात साठवणूक केलेल्या साठ्याच्या स्थितीबद्दल दर ७ दिवसांनी अभिकर्ता संस्थांनी शासनास अहवाल सादर करावा.

६) जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांच्या जबाबदाऱ्या :-

- ६.१ वितरण आदेश दिल्याच्या दिनांकापासून धानाच्या भरडाईसह फोर्टिफिकेशन करुन फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआर १० दिवसांत शासनाच्या विहित केलेल्या गोदामात जमा होत आहे, याची खात्री करणे. अन्यथा या शासन निर्णयातील मुद्दा क्र.७.२ मधील तरतुदीनुसार दंडात्मक कारवाई करावी.
- ६.२ केंद्र शासनाच्या सूचनांनुसार, सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेंतर्गत फोर्टिफाईड राईस वितरित करावयाचा आहे. त्यामुळे किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत खरेदी केलेल्या धानापासून प्राप्त होणारा सीएमआर जमा करताना, फोर्टिफाईड तांदळाबाबत शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेले निकष तपासण्यात यावेत. विहित निकषांमध्ये बसणारा तांदुळच जमा करण्यात यावा. याकरिता केंद्र शासनाने दि.१५.०३.२०२२ रोजी निर्गमित केलेल्या पत्रान्वये दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांचे तसेच त्यानंतर वेळोवेळी होणाऱ्या सुधारणांनुसार अनुपालन करावे. (जोडपत्र-८) फोर्टिफाईड राईस तयार करण्यासाठी अभिकर्ता संस्थांकडून मुद्दा क्र.५.१ नुसार कार्यवाही केल्यानंतर Fortified Rice Kernels (FRK) मिलर्सना उपलब्ध करुन देणे.
- ६.३ शासनाच्या विहित केलेल्या गोदामात सीसीटीव्ही यंत्रणा लावणे बंधनकारक राहिल. सदर कॅमेरे अशा ठिकाणी लावावेत जेणेकरुन जमा होणारा तांदुळ, वाटप करण्यात येणारा तांदुळ, वाहतुकीचे ट्रक इत्यादीचे स्पष्टपणे चित्रीकरण होईल. दर १५ दिवसांनी सदर चित्रीकरण पेनड्राईव्हमध्ये कॉपी करणे आवश्यक राहिल व त्याची तपासणी करण्यासाठी स्वतंत्र कक्ष स्थापन करणे. सदर तपासणीच्यावेळी चित्रीकरण केलेला पेनड्राईव्ह उपलब्ध करुन देणे. शासकीय गोदामांमध्ये कॅमेरा लावण्याचा खर्च केंद्र शासनाकडून मंजूर करण्यात येणाऱ्या प्रशासकीय खर्चातून भागविण्यात यावा व त्याची देयके वित्तीय सल्लागार व उप सचिव कार्यालयास सादर करणे.

- ६.४ फोर्टीफाईड तांदळाच्या स्वीकृतीकरिता जिल्ह्यातील भाड्याने घेण्यात आलेल्या गोदामांची माहिती शासनास तसेच NeML पोर्टलवर उपलब्ध करून देणे.
- ६.५ शासकीय गोदामात फोर्टीफाईड तांदुळ प्राप्त झाल्यानंतर व तो नियतनासाठी पाठविल्यानंतर गोदामपालाकडून त्याच्या संगणकीय अद्ययावत नोंदी NeML च्या प्रणालीवर घेण्यात आल्या आहेत किंवा कसे याचा आढावा घेणे. अशा नोंदी अद्ययावत नसल्यास गोदामपालावर कारवाई करणे.
- ६.६ मुद्दा क्र.५.१ प्रमाणे होणाऱ्या कार्यवाहीवर नियंत्रण ठेवणे.
- ६.७ मुद्दा क्र. ५.१० नुसार धान भरडाईसाठी दिला जातो किंवा कसे याबाबत आढावा घेणे.
- ६.८ जर शासनामार्फत इतर जिल्ह्यातील धान गिरणीधारकांना भरडाईकरिता देण्यात आला तर, शासनाने याबाबत इतर सूचना न दिल्यास, ज्या जिल्ह्यामध्ये धान भरडाई करण्यात येईल त्याच जिल्ह्याच्या जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांची फोर्टीफाईड तांदूळ जमा करून घेण्याची जबाबदारी असेल. असा फोर्टीफाईड तांदूळ जमा करताना केंद्र शासनाने विहित निकषांनुसार करण्यात यावा.
- ६.९ फोर्टीफाईड तांदळाचे सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेत वाटप केल्याच्या दिनांकापासून तीन दिवसांत त्याबाबतचे प्रतिपूर्ती दावे वित्तीय सल्लागार व उपसचिव यांना fadsmumbai.mhpd@gov.in या ई-मेलवर ऑनलाईन सादर करणे. सदरची माहिती कार्यासन नापु २२, अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई ३२ यांनाही देणे. त्यामध्ये सीएमआर/तांदळाच्या विक्रीतून येणारी रक्कम वित्तीय सल्लागार व उपसचिव कार्यालयाच्या स्वीय प्रपंजी लेख्यांच्या (PLA) खात्यावर जमा करणे. सदर खाते क्रमांकांचा तपशिल खालीलप्रमाणे नमूद करण्याबाबत सूचना द्याव्यात.
- “RBI PLA A/c- 4408 FAIR PRICE SHOP SCHEME, RESERVE BANK OF INDIA, FORT, PAD MUMBAI खाते क्र.01514501075, IFSC Code-RBISOMBPA04”
- ६.१० फोर्टीफाईड तांदळाचे नियतन, उचल तसेच वितरण याबाबतची अचूक माहिती शासनामार्फत उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या गुगलशीटवर प्रत्येक महिन्याच्या १५ व ३० तारखेला न चुकता अद्यावत करणे.

७) गिरणीमालकांची जबाबदारी :-

- ७.१ पणन हंगाम २०२२-२३ मध्ये भरडाईसाठी नियुक्त असलेल्या गिरणीधारकांनी पणन हंगाम २०२३-२४ हंगामासाठी त्वरित त्रिपक्षीय करार करून घेणे.
- ७.२ अभिकर्ता संस्था/डीएमओ/आरएमओ यांनी मिलर्सला वितरण आदेश (DO) दिल्यावर गिरणीमालकाने धानाची ७ दिवसांच्या आत उचल करणे अन्यथा विलंबास जबाबदार असणाऱ्या मिलरवर प्रती विलंब दिन ७० पैसे प्रती क्विंटल याप्रमाणे दंड आकारावा. तसेच धान उचल केल्यानंतर १० दिवसांत भरडाई झालेला तांदुळ (C.M.R.) शासकीय गोदामात जमा करणे. अन्यथा सीएमआर किंमतीवर द.सा.द.शे. १०% इतका दंड आकारण्यात येईल. सदरील दंड गिरणीधारकाची बँक गॅरंटी/गिरणीधारकास देय असलेल्या भरडाई/वाहतूक खर्च प्रदानातून एक रकमी वसूल करण्यात यावा.

- ७.३ उचल केलेल्या धानाची वाहतूक करणे, गिरणीमधील धानाची सुरक्षित साठवणूक करणे, फोर्टिफाईड तांदुळ वजन करून वाहनामध्ये भरणे. त्यासाठी, ते प्रसंगी विमा उतरवतील. मात्र त्यासाठी शासनाकडून खर्च दिला जाणार नाही.
- ७.४ गिरणीमध्ये आवक झालेले धान तसेच गोदामामध्ये पाठविण्यात आलेला फोर्टिफाईड तांदुळ यांची NeML च्या प्रणालीवर अद्ययावत नोंदी ठेवणे. नोंदी अपूर्ण राहिल्यास भरडाई वाहतूक इ.ची अदायगी करण्यात येणार नाही.
- ७.५ संबंधित गिरणीमालकाने फोर्टिफाईड तांदुळ जमा केल्याची पोहोच (Acceptance Receipt) लगेच व उशिरात उशिरा दोन दिवसांत अभिकर्ता संस्थेकडे जमा करणे.
- ७.६ भरडाई केंद्रावर, भारतीय अन्न महामंडळाच्या निर्देशानुसार २७ मे.टनचा (२७० क्विंटल) लॉट बनविणे.
- ७.७ भरडाई केंद्रावर सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरा लावून त्याचे रेकॉर्डिंग पेनड्राईव्हमध्ये सुरक्षित ठेवावे. सदर रेकॉर्डिंग मागणी केल्यास शासनास उपलब्ध करून देणे. असे चित्रीकरण उपलब्ध करून न दिल्यास सदर भरडाई केंद्र रद्द करण्यास पात्र राहिल.
- ७.८ धान व फोर्टिफाईड तांदुळ/सी.एम.आर. च्या वाहतूकीची जबाबदारी:-
खरेदी केंद्रावर खरेदी करण्यात आलेल्या धानाची वाहतूक करून ते धान गिरणीमध्ये नेण्याची व भरडाईअंती प्राप्त झालेला फोर्टिफाईड तांदुळ विहित केलेल्या शासकीय गोदामापर्यंत पोहचविण्याची सर्वस्वी जबाबदारी गिरणीमालकाची राहिल.
- ७.९ भरडाई दरम्यान मिळणारा ब्रान, भूसा इत्यादी सर्व उत्पादने गिरणीमालकाकडे राहतील. त्यासाठी कोणतीही रक्कम त्यांचेकडून वसूल केली जाणार नाही.
- ७.१० भरडाई करताना रबरी रोलरने ५% ते ७% पॉलिश अपेक्षित आहे.
- ७.११ केंद्र शासनाने हंगाम २०२३-२४ साठी ठरविलेल्या विनिर्देशात बसणारा सीएमआर/फोर्टिफाईड तांदुळ असणे बंधनकारक आहे. (जोडपत्र क्र.६, ७ व ८) याप्रमाणे विहित विनिर्देशात न बसणारा फोर्टिफाईड तांदुळ जमा न केल्यास सदरचा तांदुळ (C.M.R) व FRK बदलून (replacement) देणे. ही कार्यवाही तक्रार प्राप्त झाल्यापासून ७ दिवसांच्या आत गिरणीमालकाने न केल्यास चालू हंगामात त्यांना पुढील काम देण्यात येऊ नये.
८. पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये धानाच्या भरडाईसाठी खालील सूचना केंद्र शासनाच्या आदेशांच्या अधिन राहून देण्यात येत आहेत. केंद्र शासनाचे यासंदर्भातील सर्व आदेश अभिकर्ता संस्थेवर व गिरणीधारकांवर बंधनकारक राहतील.
- ८.१ **उतारा :-** एक क्विंटल धानाच्या भरडाईतून कमीत कमी ६७% (६७ किलो) तांदूळ (सी.एम.आर.) प्राप्त झाला पाहिजे.
- ८.२ **धानाची भरडाई:-** राज्यात सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेअंतर्गत तांदूळ वितरीत होत असल्यामुळे, आधारभूत किंमत खरेदी योजनेअंतर्गत खरेदी केलेल्या धानाची तांदळासाठी (सी.एम.आर.) भरडाई करण्याची कार्यवाही प्राथम्याने करावी.
- ८.३ **भरडाईचा दर:-** केंद्र शासनाकडून निश्चित करण्यात आलेले भरडाई दर सन २०२३-२४ या हंगामासाठी लागू राहतील.

- ८.४ **धानाची हाताळणूक:** - धान गिरणीमधील धानाची उतराई, हाताळणूक व भरडाई, तसेच केंद्र शासनाने पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये बारदान्यांकरिता निश्चित केलेल्या निकषांमध्ये बसणाऱ्या गोण्यांमध्ये, दुहेरी शिलाईसह, फोर्टिफाईड तांदुळ भरणे, तसेच फोर्टिफाईड तांदुळ वजन करुन वाहनामध्ये भरण्याची जबाबदारी गिरणीधारकाची असेल.
- ८.५ मागील काही हंगामांचा विचार करता, शासनाच्या निदर्शनास आले आहे की, किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेतर्गत खरेदी केलेल्या धानाची भरडाई करण्यास शासनासोबत भरडाईचा करार करुनही विविध कारणांमुळे धान भरडाई करण्यास नकार देतात. हंगाम २०२३-२४ मध्ये खरेदी झालेल्या धानाची भरडाई विहित वेळेत होत नसल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आल्यास, शासनामार्फत राज्यासाठी अथवा जिल्हास्तरावर एखाद्या जिल्ह्यासाठी अभिव्यक्ती स्वारस्य पद्धतीने (Expression Of Interest EOI) अथवा अन्य कोणत्याही पद्धतीने धान भरडाई करण्याचे काम करुन घेण्यात येईल.

९. **बारदाना :-**

- ९.१ पणन हंगाम २०२३-२४ मध्ये बारदान खरेदी व वापराबाबत शासन निर्णय, क्र:खरेदी-११२३/प्र.क्र.१२३/नापु-२९, दि.०९.११.२०२३ मध्ये नमूद अटी शर्तीनुसार कार्यवाही करावी. तसेच कार्यासन-१६ अनापु व ग्रासंवि, मंत्रालय, मुंबई/वित्तीय सल्लागार व उपसचिव कार्यालयाकडून जुन्या व नव्या बारदान्यासंदर्भात वेळोवेळी देण्यात येणाऱ्या सूचनांचे पालन दोन्ही अभिकर्ता संस्थांनी करावे.
- ९.२ बारदान्याच्या कलर कोडींग (जोडपत्र क्र.२) बाबत शासन निर्णय, क्र:खरेदी-११२३/प्र.क्र.१२३/नापु-२९, दि.०९.११.२०२३ मधील सूचनांचे पालन करावे. त्याचप्रमाणे यापूर्वी खरेदी केलेल्या नवीन व जुन्या बारदान्याचा हिशोब शासनास सादर करण्याची जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांची राहिल.
- ९.३ केंद्र शासनाचे परिपत्रक No.१५-१४/२०१८/Py.III, दि.१३.१२.२०१८ व दि.१२.०५.२०१७ अन्वये धान/CMR साठवणूकीकरिता वापर करावयाचा जुना/नवीन बारदानाबाबतचे सूचनांचे पालन करण्याची जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांची असेल. तसेच भरडाईअंती फोर्टिफाईड तांदुळ/CMR जमा केल्यापासून ७ दिवसांच्या आत गिरणीधारकांकडून बारदानाबाबत हिशोब पूर्ण करुन नियमानुसार शिल्लक बारदाना प्राप्त करुन तो धान खरेदीकरिता उपयोगात आणण्याबाबतची जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांची राहिल.

१०. **तांदुळ (C.M.R.) स्विकृतीचा आगाऊ कार्यक्रम :-**

दोन्ही अभिकर्ता संस्था व जिल्हाधिकारी यांनी संयुक्तपणे नियुक्त केलेले गिरणीमालक पुढील आठवड्याच्या प्रत्येक तारखेस तांदळाची (C.M.R) किती वाहने विहित शासकीय गोदामात जमा करण्यासाठी पाठविणार, यांची आगावू माहिती (गिरणीनिहाय अग्रीम कार्यक्रम) जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांना द्यावी व त्यासाठी संबंधितांची त्वरीत मान्यता (Confirmation) घ्यावी व अशा मान्यतेनुसार त्या-त्या तारखेस ठरविल्यानुसार वाहने पाठवावीत. अशा मान्य झालेल्या कालबद्ध कार्यक्रमानुसार गिरणीनिहाय सीएमआर/फोर्टिफाईड तांदुळ संबंधित गिरणीमालकामार्फत विहित शासकीय गोदामात जमा करण्यात यावा. ज्या प्रकरणी जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांच्याकडून तांदुळ (C.M.R) जमा करुन घेण्यास विलंब झालेला आहे, अशा प्रकरणी संबंधित जिल्हा मार्केटिंग अधिकारी/प्रादेशिक व्यवस्थापक यांनी विनिर्दिष्टपणे प्रकरणनिहाय नोंद ठेवावी. अशी कार्यवाही केल्यामुळे ज्या प्रकरणी गिरणीमालकाच्या

चुकीशिवाय तांदुळ (C.M.R) जमा करण्यास विलंब झालेला असेल, अशा प्रकरणी गिरणीमालकावर दंडात्मक कारवाई होणार नाही. मात्र, ज्या प्रकरणी विलंबाने तांदुळ (C.M.R) जमा करण्यास गिरणीमालक जबाबदार असेल अशा प्रकरणी गिरणीमालकावर तांदुळाच्या (C.M.R) किंमतीच्या द.सा.द.शे.१५% दराने व्याज आकारणी करण्यात यावी. असा दंड/व्याजाची वसुली असल्यास संबंधित अभिकर्ता संस्थांनी ही वसुली करून वित्तीय सल्लागार व उप सचिव कार्यालयाकडे जमा करावी. यासंदर्भात दिनांकनिहाय देऊ केलेली वाहने, जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी मान्यता दिलेली वाहने, प्रत्यक्षात पाठविलेली वाहने, जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी स्विकारलेली वाहने व शिल्लक वाहने यांची माहिती दर आठवड्यास अभिकर्ता संस्थांनी जिल्हाधिकार्यांना व शासनास न चुकता ऑनलाईन सादर करावी.

११. संबंधित गिरणीमालकाने फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआर जमा केल्याची पोहोच लगेचच किंवा उशिरात उशिरा दोन दिवसांत अभिकर्ता संस्थांकडे जमा करावी. खरेदी केलेल्या धानाची भरडाई करून तयार होणारा फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआर जमा केल्याबाबतची पोहोच देताना जिल्हा पुरवठा अधिकारी/सहायक जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआर प्रत्यक्षपणे राज्य शासनाच्या विहित गोदामांत जमा झाल्याची खात्री करावी. जिल्हा पुरवठा अधिकार्याने नियुक्त केलेल्या गुणवत्ता नियंत्रकाने प्रतिदिन फोर्टिफाईड तांदुळ/सीएमआरच्या किमान १५ लॉटची ऑनलाईन नोंदणी घेणे आवश्यक राहिल. मात्र, सदर योजनेअंतर्गत खरेदी केलेल्या धानाची भरडाई करून तांदुळ (C.M.R) विहित शासकीय गोदामात जमा करण्याबाबतची संपूर्ण जबाबदारी अभिकर्ता संस्थांचीच राहिल.

अभिकर्ता संस्थांनी प्रत्येक आठवड्याच्या अखेरीस भरडाईसाठी दिलेले धान व विहित शासकीय गोदामात जमा केलेल्या फोर्टिफाईड तांदुळाचे/सीएमआरचे एकत्रित विवरणपत्र पोच पावतीसह (जोडपत्र क्र.१ व ४) जिल्हानिहाय वित्तीय सल्लागार व उप सचिव, मुंबई यांच्याकडे पाठवावे तसेच त्याची प्रत संबंधित जिल्हाधिकारी कार्यालयास पाठवावी. अभिकर्ता संस्थांनी सादर केलेले एकत्रित विवरणपत्र व पोच पावतीच्या आधारे भरडाई खर्चाची प्रतिपूर्ती वित्तीय सल्लागार व उप सचिव, मुंबई यांनी करावी. अभिकर्ता संस्थांमार्फत सी.एम.आर./फोर्टिफाईड तांदुळ शासकीय गोदामात जमा केल्यास त्याबाबतच्या दाव्यांच्या प्रतिपूर्तीसाठी, अभिकर्ता संस्थेने वरीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.

१२. **बँक गॅरंटी व इसारा रक्कम -**

- १२.१ **इसारा रक्कम व अनामत रक्कम** - भरडाईसाठी तयार असलेल्या गिरणीधारकांकडून रुपये ५०,०००/- इसारा रक्कम तसेच, अशा गिरणीधारकांना एकूण भरडाईसाठी मंजूर केलेल्या धानासाठी लागणारा भरडाई खर्च अधिक धान भरडाईसाठी होणारा अंदाजित वाहतूक खर्च या दोहोंच्या एकूण किंमतीच्या ५% अनामत रक्कम अभिकर्ता संस्थेकडे राष्ट्रीयीकृत बँकेच्या नावे, धनादेशाद्वारे किंवा ऑनलाईन जमा करणे आवश्यक राहिल.
- १२.२ अभिकर्ता संस्थांनी सर्व गिरणीधारकांकडून किमान एक वर्षासाठी राष्ट्रीयीकृत (Nationalized) अथवा अनुसूचित (Scheduled) बँकेची गॅरंटी घ्यावी व अंतिम हिशोब पूर्ण होईपर्यंत बँक गॅरंटीची मुदत आणि वैधता (Validity) पुरेशी व वेळीच वाढवून घ्यावी.
- १२.३ गिरणी धारकांनी सादर केलेली बँक गॅरंटीची सत्यता संबंधित बँकेकडून पडताळून घेणे अभिकर्ता संस्थांना अनिवार्य राहिल.
- १२.४ गिरणीधारकास बँक गॅरंटी अभिकर्ता संस्थेकडे करारनामा करण्यापूर्वी द्यावी लागेल.

- १२.५ सुरक्षा अनामत व बँक गॅरंटी, भरडाईचा व्यवहार पूर्ण झाल्यावर परत करण्यात येईल, त्यावर व्याज अनुज्ञेय असणार नाही.
- १२.६ गिरणीधारकांकडून धानाच्या किंमतीच्या प्रमाणात बँक गॅरंटी जमा करण्यात यावी. (बँक गॅरंटी = रु.२१८३ per Quintal of Paddy + सदर मिलरकडून घेतली इसारा रक्कम व अनामत रक्कम)
- १२.७ बँक गॅरंटी ऐवजी एफडीआर/टीडीआर घेता येईल. तो बँक गॅरंटीच्या मुल्याएवढाच असला पाहिजे. तसेच तो एफडीआर/टीडीआर अभिकर्ता संस्थेच्या नावे व पुरेशा कालावधीचा आणि अभिकर्ता संस्थेच्या ताब्यामध्ये असावा.
१३. धानाचा/तांदळाचा (C.M.R) अपहार झाल्यास संबंधितांवर गुन्हे दाखल करण्यास किंवा धानाची उचल, भरडाई व सी.एम.आर./फोर्टिफाईड तांदुळ जमा करण्यास विलंब झाल्यास भरपाई वसूल करण्याची कारवाई अभिकर्ता संस्थांनी जागरुकतेने वेळीच करावी.
१४. सी.एम.आर. जमा करताना तूट आल्यास, सी.एम.आर. च्या ठरविलेल्या दरापेक्षा सव्वापट रक्कम व फोर्टिफाईड तांदळासाठी वाचा येथील क्र.२ मधील शासन निर्णयान्वये निश्चित केलेली रक्कम अभिकर्ता संस्थांनी वेळीच वसूल करून शासनाकडे भरावी.
१५. सन २०२३-२४ या हंगामात धान भरडाईसाठी दि.३० सप्टेंबर, २०२४ पर्यंत मुदत विहित करण्यात आली आहे. भरडाईमध्ये होणारा विलंब टाळण्याच्या दृष्टीने खरेदी पाठोपाठ भरडाईच्या कार्यवाहीस सुरुवात करण्यात यावी. शासनस्तरावरून कोणत्याही परिस्थितीत वाढीव मुदतीसाठी केंद्राकडे विनंती करण्यात येणार नाही, या बाबींचा अत्यंत गांभिर्याने विचार करून दिलेल्या मुदतीतच भरडाई पूर्ण करून सी.एम.आर. संबंधित गिरणीधारकांमार्फत विहित शासकीय गोदामात जमा करणे बंधनकारक राहिल.
१६. धान भरडाईचे काम विहित कालावधीत पूर्ण करण्यात न आल्यास अशा गिरणीधारकांसमवेत करण्यात आलेला करारनामा रद्द करण्याचे पूर्ण अधिकार अभिकर्ता संस्थेच्या व्यवस्थापकीय संचालकांना राहतील. गिरणीधारकांसमवेत झालेला करारनामा रद्द करताना इसारा रक्कम व अनामत रक्कम जप्त करून अभिकर्ता संस्थांनी तात्काळ शासन जमा करावी. तसेच, गिरणीधारकांकडे शिल्लक असलेल्या धानाची व सी.एम.आर. ची रक्कम संबंधित गिरणीधारकांच्या बँक गॅरंटीतून वसूल करून शासन जमा करावी.
१७. खरेदी अभिकर्ता संस्थांनी धान भरडाई गिरण्यांना वेळोवेळी भेटी देवून भरडाई कामाची तपासणी करावी व परिणामकारक नियंत्रण ठेवावे. जिल्हाधिकारी, जिल्हा पुरवठा अधिकारी किंवा सहायक जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी सुध्दा वेळोवेळी झालेल्या कामाचा आढावा घ्यावा.
१८. केंद्र शासनाच्या सुचनेनुसार व विनिर्देशात बसणारा (F.A.Q.) फोर्टिफाईड तांदुळ/सी.एम.आर.विहित कालमर्यादेत जे गिरणीधारक जमा करणार नाहीत, त्यांची नांवे काळ्या यादीमध्ये टाकण्यात येतील, ही अट करारनाम्यात समाविष्ट करण्यात यावी. वरील सूचनांव्यतिरिक्त खरेदी अभिकर्ते यांना योग्य वाटतील, अशा इतर अटी व शर्तीचा समावेश करारनाम्यात करण्यास पूर्णतः मुभा राहिल.
१९. अभिकर्ता संस्थांनी भरडाईचे काम तातडीने पूर्ण करून खरेदी व भरडाईसह अंतिम खर्चाचे हिशेब केंद्र शासनाच्या दि.१९.०८.२०१५ च्या पत्रातील सूचनेप्रमाणे आवश्यक कागदपत्रे व

पुराव्यासह वित्तीय सल्लागार व उप सचिव यांचेकडे खरेदी हंगाम संपताच सहा महिन्याच्या विहित कालावधीत सादर करणे आवश्यक आहे.

२०. उपरोक्त सूचनांच्या आधारे अनुषंगिक खर्च अंतिम करण्याचा प्रस्ताव केंद्र शासनाकडे मंजूरीसाठी सादर केला जाईल व मंजूरीनंतर अभिकर्ता संस्थाना अनुषंगिक खर्च अंतिमरित्या मंजूर केला जाईल.

२१. उपरोक्त मार्गदर्शक सूचनांस अनुसरून, गिरणीधारकांसमवेत करारनामा करणे व भरडाई करून फोर्टिफाईड राईस/सी.एम.आर. जमा करणे ही कामे संबंधित अभिकर्ता संस्थांनी तातडीने विहित मुदतीत पूर्ण करावीत व त्यासंबंधीचा साप्ताहिक प्रगती अहवाल शासनास सादर करावा.

२२. **वाहतूक :-**

किमान आधारभूत किंमत खरेदी योजनेंतर्गत धान व तांदळाची (CMR) वाहतूक करण्याकरिता केंद्र शासनाच्या निदेशानुसार शासन निर्णय, क्र.संकीर्ण- २६१९/प्र.क्र.८४/ना.पु.२९ दि.१६.०८.२०१९ व त्यानंतर वेळोवेळी करण्यात आलेल्या सुधारणांनुसार गठीत करण्यात आलेल्या समितीकडून निश्चित करण्यात आलेल्या वाहतूकीच्या दरसूचीनुसार (SoR) जिल्हाधिकारी यांनी कार्यवाही करावी.

२३. **भरडाईसंदर्भात NeML व PFMS पोर्टलवर ऑनलाईन माहिती भरण्याबाबत-**

२३.१ केंद्र शासनाने दि.०७.१०.२०१३ च्या पत्रान्वये दिलेल्या निदेशानुसार खरेदी व भरडाईची माहिती Public Fund Monitoring System (PFMS)/NeML Portal मध्ये उपलब्ध करून देण्याची कार्यवाही दोन्ही अभिकर्ता संस्था व संबंधित जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी रोजच्या रोज करावी व ती संबंधित क्षेत्रीय व्यवस्थापक, भारतीय अन्न महामंडळ यांना उपलब्ध करून द्यावी. भरडाई देयकाची अदायगी (PFMS) पोर्टलच्या माध्यमातून करण्यात यावी. (जोडपत्र-३)

२३.२ किमान आधारभूत किंमत खरेदी व भरडाई योजनेंतर्गत खरेदीबाबतची सर्व माहिती केंद्र शासनाच्या Central Food grains Procurement Portal (CFPP) वर भरावयाची असून सदर माहिती सद्यःस्थितीत NeML यांच्या पोर्टलमार्फत अद्ययावत करण्यात येते. सदर माहिती अचूक भरण्याबाबत केंद्र शासनाच्या सक्त सूचना आहेत. याकरिता योजनेशी संबंधित अभिकर्ता संस्था, त्यांनी नियुक्त केलेल्या उप अभिकर्ता संस्था, गिरणीधारक व जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी त्यांच्याशी निगडित असलेली अचूक माहिती NeML पोर्टलवर अद्ययावत करावी. सदर माहिती पोर्टलवर ऑनलाईन अद्ययावत न केल्यास गिरणीधारक/अभिकर्ता संस्था यांना कोणतेही देयक वित्तीय सल्लागार व उपसचिव कार्यालयाकडून अदा करण्यात येणार नाही. त्याचप्रमाणे अभिकर्ता संस्थांनी PFMS पोर्टलवर त्यांच्याशी संबंधित सर्व माहिती अद्ययावत करावी.

२३.३ धान वितरण आदेश, गिरणीधारकांच्या नोंदी, त्यांची देयके, सीएमआर/फोर्टीफाईड तांदुळ स्वीकृती इत्यादी सर्व बाबी तसेच बेस गोदामामध्ये जमा होणाऱ्या सीएमआर/फोर्टीफाईड तांदळाची सर्व माहिती Minimum Storage Specification अंतर्गत ऑनलाईन प्रणालीद्वारेच भरण्यात येईल, याची दक्षता सर्व संबंधितांनी घ्यावी.

२४. सर्वसाधारण सूचना -

- a) तांदूळ लक्ष्य निर्धारित सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमध्ये वितरित केल्यानंतर दरमहा प्रमाणपत्रे जिल्हा पुरवठा अधिकारी कार्यालयाने वित्तीय सल्लागार व उपसचिव, मुंबई यांच्या कार्यालयास सादर करावीत. (जोडपत्र-५ मध्ये नमूना पहावा.)
- b) सीएमआर जमा करण्यासाठी भाड्याने घेतलेल्या गोदामामध्ये एकदा साठा केलेला सीएमआर २ महिन्यापेक्षा अधिक काळ सदर गोदामात राहणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी .
- c) सीएमआरच्या साठवणूक व वितरणाच्या कार्यवाहीबाबत स्वतंत्रपणे निदेश देण्यात येतील.
- d) तांदळाचे प्रत्यक्ष लक्ष्य निर्धारित सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमधील वितरण व त्याचे उपयोगिता प्रमाणपत्र जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांनी सादर करावे.
- e) शासनाने विहित केलेले गोदाम व शासकीय गोदाम येथील गुणवत्ता नियंत्रणाची जबाबदारी संबंधित जिल्हा पुरवठा अधिकारी यांची राहिल.

वरील शासन परिपत्रक, महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर असून त्याचा संकेतांक २०२३१९२४१७४९५५१९०६ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

सहपत्रे:- जोडपत्र १ ते ८

(सतीश सुपे)
शासनाचे सह सचिव

प्रति,

- १) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी पणन महासंघ, कनमुर हाऊस, मुंबई.
- २) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ मर्या., आदिवासी विकास भवन, जुना आग्रा रोड, नाशिक - ४२२ ००१.
- ३) जिल्हाधिकारी, सर्व.
- ४) वित्तीय सल्लागार व उपसचिव, अन्न, नागरी पुरवठा मुंबई.
- ५) जिल्हा पुरवठा अधिकारी, सर्व.
- ६) सहायक जिल्हा पुरवठा अधिकारी, सर्व.
- ७) सर व्यवस्थापक (महाराष्ट्र), भारतीय अन्न महामंडळ, ८वा माळा, दत्तपाडा रोड, राजेंद्र नगर, बोरीवली (पूर्व), मुंबई-४०००६६
- ८) उपआयुक्त (पुरवठा), सर्व विभाग.

प्रत माहितीसाठी अग्रेषित :-

- १) मा.विरोधी पक्षनेता विधानसभा/विधान परिषद

- २) सर्व विधान परिषद सदस्य व विधान सभा सदस्य.
- ३) प्रधान सचिव, (पणन), सहकार, पणन व वस्त्रोदयोग विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ५) सचिव, अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ६) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई (५ प्रती),
- ७) खाजगी सचिव, मा.मंत्री (अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण), मंत्रालय, मुंबई-३२.
- ८) मान्यताप्राप्त राजकीय पक्षांची कार्यालये, (प्रत्येकी ५ प्रती),
- ९) ग्रंथपाल, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, ग्रंथालय ६ वा मजला, विधानभवन, मुंबई.
(१० प्रती)
- १०) संचालक ,दि महाराष्ट्र स्टेट को-ऑपरेटिव्ह मार्केटिंग फेडरेशन, मुंबई.
- ११) संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ मर्यादित, नाशिक.

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र क्रमांक -१

धान/तांदुळ वाहतुकीचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

अ. क्र	जि ल्ह्या चे नाव	धान खरे दी केंद्रा चे नाव	भरडा ई केंद्राचे नाव	डिओ. क्र.व दिनांक	टि.पी. क्र. व दिनांक	भरडा ईसाठी दिले ला निव्वळ धान (क्विं)	खरे दी केंद्र ते मिल पर्यंत चे अंतर	८ किमी पेक्षा कमी असणा च्या वाहतूकी साठी दर (रु./क्विं .)	८ किमी पेक्षा कमी असणा च्या वाहतू कीची रक्कम	८ किमी पेक्षा जास्त असणा च्या वाहतूकी साठी दर (रु./क्विं .)	८ किमी पेक्षा जास्त असणा च्या वाहतूकी चे अंतर (कि. मी.)	८ किमी पेक्षा जास्त असणा च्या वाहतूकी ची रक्कम	एकू ण वाह तुकी ची निव्व ळ देय रक्क म (रु.)
	१	२	३	४	५	६	७	८	९=६* ८	१०	११	१२=६* १०*११	१३= ९+१ २

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र-२

कलर कोडिंग - खरीप पणन हंगाम २०२३-२४साठी

Revised

No-15(1)/2012-Py-III(367559)

Government of India

Ministry of Consumer Affairs, Food & Public Distribution

Department of Food and Public Distribution

Krishi Bhawan, New Delhi

Dated : 09-03-2023

To

The Principal Secretary/Secretary, Food & Civil Supplies Department

UP, Uttarakhand, Rajasthan, Delhi, J&K, Bihar, Jharkhand, W.Bengal, Assam MP, Maharashtra, Chhattisgarh, Gujarat, AP, Telangana, Tamilnadu, Karnataka, Kerala, Arunachal Pradesh, Goa, Haryana, Himachal Pradesh, Manipur, Meghalaya, Mizoram, Nagaland, Odisha, Punjab, Sikkim, Tripura, A&N island, Lakshadweep, Puducherry, Chandigarh, Ladakh, Dadar & Nagar Haveli & DAMAN & Diu.

Subject: Colour Coding of Gunny Bags to facilitate identification of crop year of stock for KMS 2023-24.

Sir/Madam,

I am directed to say that it has been decided with the approval of Competent Authority to adopt **BLUE** Colour Coding for gunny bags for KMS 2023-24. The colour coding will be in the manner as indicated below:

- Stencil or Branding as per indenters' requirements shall be in "**BLUE**" colour.
- Marking or stitching on the mouth of the bag after filling the grain will be done by the FCI/State Agencies in "**BLUE**" colour.
- For identification marking of marketing season, there will be color coded strip/s on every jute bag. Width of each strip will be of 4 threads. Each strip will be running along the length of the Bag and shall be in "**BLUE**" color.

For bags to be supplied through Jute Commissioner of India.

- (i) Single strip is to be printed for bags to be supplied through Jute commissioner of India. This single strip shall be printed at a distance of about 150 mm away from any selvedge of the bag.

d.(ii) For supply of jute bags to Andhra Pradesh, Telangana, Tamil Nadu, Kerala and Karnataka through Jute Commissioner' of India, an additional Black colour strip will be printed on each bag at a distance of about 150 mm away from other selvedge of the bag.

For bags not purchased through Jute Commissioner of India.

e. For jute bags not purchased through Jute Commissioner of India, two strips shall be printed on each bag. Each of two strips shall be printed at a distance of about 150 mm away from the respective selvedges of each bag.

Encl: as above.

Yours faithfully,

(Inderdeep Kandwal)
Under Secretary (Policy-III)

Copy to:-

1. Chairman, FCI, New Delhi.
2. ED (Proc) FCI, New Delhi.
3. Jute Commissioner, Kolkata.
4. Chairman, IJMA, Kolkata

शासन परिपत्रक क्रमांक:- धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र क्रमांक -३

२१

जोडपत्र-५

संयुक्त सचिव
भारत सरकार
उपभोक्ता मामले, खाद्य और सार्वजनिक वितरण मंत्रालय
खाद्य और सार्वजनिक वितरण विभाग
कृषि भवन, नई दिल्ली - 110001
JOINT SECRETARY
GOVERNMENT OF INDIA
MINISTRY OF CONSUMER AFFAIRS,
FOOD & PUBLIC DISTRIBUTION
DEPARTMENT OF FOOD AND PUBLIC DISTRIBUTION
KRISHI BHAWAN, NEW DELHI-110001

U.K.S. Chauhan, IAS
Joint Secretary (Policy&FCI)
Ph. No.: 2338 2512
Fax No.: 2338 9358
Email: jspolicy.fpd@nic.in

D.O.No.17(16)/2013-Py.I

Dear Mr. Deepak,

As you are aware, there are gaps in the flow of information about the procurement operations on day-to-day basis in various States in a particular season, which results in reporting of incorrect data of Central Pool procurement at various levels.

2. To overcome this problem, this Department has requested FCI to evolve an online procurement monitoring system (OPMS) for reporting and monitoring of procurement operations for wheat, paddy and coarse grains in the country on daily basis. Following data is planned to be managed through OPMS-

I	District level data (to be filled by Revenue District Level Officers of various state agencies and Area Managers of FCI)
(i)	Commodity-wise total quantity procured in various Revenue Districts by each state agency or FCI on daily basis
(ii)	Commodity-wise quantity of procured stock of each commodity handed over to FCI in various Revenue Districts by the concerned state agency on daily basis (delivery of CMR in the case of procurement of paddy)
(iii)	Delivery of levy rice to FCI/state nodal agency by the millers in various Revenue Districts on daily basis (to be reported by the Area Managers or Revenue District-level Officers of the concerned state nodal agency)
(iv)	Entry of historical data of procurement for various commodities for previous two seasons, Revenue District-wise
II	Data entry at State Level
(i)	Names, addresses and details of contact persons of various state agencies involved in procurement operations in the State (one-time entry to be updated from time to time)
III	Report generation
Software system should facilitate generation of following kinds of reports	
(i)	District-level reports of procurement of each commodity by various agencies including FCI
(ii)	State-level reports of Revenue District-wise and agency-wise progress of procurement for various commodities
(iii)	Comparative reports on procurement operations for various commodities for the current and two previous years, Revenue District-wise
(iv)	Generation of national-level reports regarding on-going procurement operations for various commodities, state-wise and also comparative reports on procurement for the current season and two previous seasons

Contd/-

साक्षात् सारके अर्थाने.
क.प्र.नापु.२९

१५/१०/२३

२४-११-२३ [५००-११-२०१५]-११

२२

: 2 :

3. It is planned that to begin with, the Area Managers of FCI will be feeding the data pertaining to all State Government agencies as well as of FCI on OPMS on day-to-day basis. For this purpose, it would be necessary that all the State agencies of your State, involved in procurement of wheat, paddy or coarse grains, designate one officer as Nodal Officer in each revenue District in the area of their operations and instruct that Nodal Officer to provide all required data through e-mail/fax or over phone to the concerned Area Manager of FCI on day-to-day basis so that data is continuously updated in OPMS without break or time lag. As operations of KMS 2013-14 have started, it is requested that immediate instructions may be given to all State agencies in this regard and they should immediately start providing required information to the Area Managers of FCI. In case there is any backlog of data for the current KMS, that may also be kindly provided by the Nodal Officers of the State procurement agencies to the Area Managers of FCI for making entries in OPMS.

4. In the next phase, we will be enabling the Nodal Officers of the State Government agencies themselves to feed the data in OPMS on day-to-day basis. For that purpose, a list of these Nodal Officers will be prepared and they will be provided login ID and password by NIC.

5. Considering the importance of the matter, your immediate attention and kind cooperation is solicited in this regard.

With regards,

Yours sincerely,

U.K.S. Chauhan
(U.K.S. Chauhan)

Shri Deepak Kapoor
Food Secretary,
Government of Maharashtra,
Department of Food & Public Distribution
Mantralaya Annexe,
Mumbai - 400032

एव-१७३३ -११३

२३

११/६/१५

२३/५

MOST IMMEDIATE

No. 192(29)/2007-FC.A/cs
Government of India
Ministry of Consumer Affairs, Food and Public Distribution
Department of Food and Public Distribution

Knschi Bhavan, New Delhi
Dated the August 19, 2015

The Principal Secretary/Secretary,
Food & Civil Supplies Department,
Governments of Andhra Pradesh, Assam, Bihar, Telangana,
Chhattisgarh, Gujarat, Jharkhand, Karnataka, Kerala, Madhya
Pradesh, Maharashtra, Orissa, Punjab, Rajasthan, Tamil Nadu, Uttar
Pradesh, Uttarakhand and West Bengal.

(2) CMD, FCI, New Delhi

Subject: Procedure for submission of accounts, audited by auditors
appointed by C&AG by State Governments in order to finalize
procurement incidentals of State Agencies and economic cost
of rice, wheat and coarse grains for the past years

Madam/Sir,

I am directed to refer to this Department's letter of even number
dated 08.12.2008 and 16.09.2010 on the above subject vide which
procedure for submission of final claims by the States and time limit for
sending FCI's comments thereon was fixed to avoid delay and expedite
finalization of accounts. Subsequently, keeping in view the inconvenience
being faced by some State Governments and also simplify the procedure
for expeditious submission of proposal for fixation of final rate of
procurement incidentals/economic cost vide Joint Secretary(Policy & FCI)'s
D.O. letter of even number dated 27.12.2013, proforma was partially
modified to enable the States to submit the information expeditiously.
Further, vide letter of even number dated 25.2.2015, State Governments
were informed that the proforma circulated vide letter dated 27.12.2013
will be effective from prospective date.

2. Subsequently, while finalizing the proposals of some States, it has
been observed that the documents required to be submitted along with
proposal for fixation of final rate of procurement incidentals/economic cost
still requires further modification. Similarly, it has also been observed
that in case of heads like administrative charges, the items which should
be booked or not to be booked are not quite clear. Accordingly, matter
has been further examined in the Department and it has been decided to
circulate a list indicating the documents which must be submitted along
with the proposal to enable PI Cell of this Department to examine the
proposal expeditiously and recommend realistic rates of various items of
procurement incidentals. A list of documents required to be submitted
along with the proposals (**Annex-I**) along with an illustrative list of items

एच-१७३३ -१२

२४

11/11/2023

which should be booked and not to booked under the head "Administrative Charges" is given at **Annex-II**. It may be noted that the list of documents is not exhaustive and, whenever required to prove the veracity of a claim, production of more documents will be insisted upon by the Department.

3. All State Governments are requested to strictly follow the guidelines given in para 2 above and issued earlier from time to time while submitting their proposals for fixation of final rates of procurement incidentals/economic cost.

4. While examining the proposals and sending their comments to this Department, all Regional Offices of FCI and FCI Headquarters are also requested to ensure that the proposals to be submitted by the State Governments in future should be in accordance with aforesaid instructions.

Yours faithfully,

(Manoj Kf. Gupta)

Director

Tel.No.011-2338 9436

Fax No.011-2338 9358

Copy to: ED (Proc), FCI HQ, New Delhi with a request to circulate it to all ED (Zones)/GM (Regions) for strict adherence to the above procedure.

एव-१५३३ -१२३१-

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र क्रमांक -४
तांदुळ विश्लेषण अहवाल
(ANALYSIS REPORT OF RICE)

दिनांक:-

भाग "अ"

मानके (REFRACTION)	टक्केवारी (PERCENTAGE)
१. तुटलेले दाणे (Broken)	
अ. १) पर्यंत ४/१ते ८/१ the to below १/८)	
ब. १ पर्यंत ४/३ते ४/	
२. अन्य घटक (Foreign Matter)	
अ सेंद्रिय ((Organic)	
बअसेंद्रिय (Inorganic)	
३. क्षतिग्रस्त दाणे (Damaged Grains)	
४. रंगहिन दाणे (Discolored Grains)	
५. पांढरके दाणे (Chalky Grains)	
६. लाल दाणे (Red Grains)	
७. कमी दर्जाचे मिश्रीत दाणे (Admixture of lower Classes)	
८. छिलका असलेले दाणे (Husky Grains)	
९. ओलावा (Moisture Content)	

भाग "ब"

१. भात गिरणीचे नाव व पत्ता .....:-
२. गुणवत्ता तपासणी केलेल्या तांदुळाचे एकुण पोते व वजन.....
३. स्विकृती पावती क्रमांक व दिनांक.....

(स्वाक्षरी)

गुणवत्ता नियंत्रक तथा
प्राधिकृत उचल/वाहतुक प्रतिनिधी
जिल्हा.....

क्रमांक-.....

तांदुळ स्विकृती पावती

संदर्भ:-१) शासन निर्णय क्रमांक

दिनांक:- / /

- A. हंगाम :-
 B. यंत्रणेचे नाव :-
 C. जिल्हा :-
 D. भात गिरणीचे नाव व पत्ता :-

अ.क्र.	तारीख	वाहन क्रमांक	गुणवत्ता तपासणी दिनांक	ज्या गोदामात तांदुळ पाठविण्यात आला त्या गोदामाचे नाव	तांदळाची प्रत	एकुण बारदाना संख्या	तांदळाचे निव्वळ वजन क्विंटल	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९

प्रमाणित करण्यात येते की, वर दर्शविलेली बारदाना संख्या .....एवढी असून प्रती बारदाना वजन ५८० ग्रॅम प्रमाणे एकुण बारदान्याचे होणारे वजन ..... कमी करुन तांदळाचे निव्वळ वजन दर्शविले आहे.

गिरणी मालकाचे नाव
 व सही

जिल्हा पुरवठा अधिकारी.....
 यांचे प्राधिकृत प्रतिनिधीचे
 नाव व सही

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र-५

प्रमाणपत्र

याद्वारे प्रमाणित करण्यात येते की,

१. आधारभूत किंमत योजनेतर्गत खरेदी करण्यात आलेल्या धानाची भरडाई करून प्राप्त CMR पैकी माहे -----, २०२२ मध्ये ----- मे.टन CMR वितरित करण्यात आला आहे.
२. उपरोक्त नमूद केलेला सीएमआर हो गुणवत्ता तपासणी करून घेण्यात आला असून एफ ए क्यु दर्जाचा आहे.
३. सदर CMR महाराष्ट्र शासन व अन्न व सार्वजनिक वितरण विभाग, भारत सरकार मधील सामंजस्य करारानुसार राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा योजना, अंत्योदय योजना, इतर कल्याणकारी योजनेच्या लाभार्थ्यांनाच वितरित करण्यात आला आहे.
४. तसेच, उपरोक्त नमूद परिमाण हे पूर्णतः DCP अंतर्गत प्राप्त CMR चे असून यात भारतीय अन्न महामंडळाकडून उचल केलेल्या तांदूळाचा समसावेश नाही.
५. सदर तांदूळ हा बंदिस्त गोदामात साठवणूक करण्यात आलेला होता.

जिल्हा पुरवठा अधिकारी/ अन्नधान्य वितरण अधिकारी

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र-६

(खरीप हंगाम २०२३-२०२४ मध्ये खरेदी करावयाच्या भाताचे (धानाचे) विनिर्देश)

**UNIFORM SPECIFICATIONS OF ALL VARIETIES OF PADDY
(KHARIF MARKETING SEASON 2023-24)**

Paddy shall be in sound merchantable condition, dry, clean, wholesome of good food value, uniform in colour and size of grains and free from moulds, weevils, obnoxious smell, *Argemone mexicana*, *Lathyrus Sativus* (Khesari) admixture of deleterious substances.

Paddy will be classified into Grade 'A' and 'Common' groups.

SCHEDULE OF SPECIFICATION

Sr.No.	Refractions	Maximum Limits (%)
1	Foreign matter a) Inorganic b) Organic	1.0 1.0
2	Damaged, discoloured, sprouted and weevilled grains	5.0*
3	Immature, Shrunken and shrivelled grains	3.0
4	Admixture of lower class	6.0
5	Moisture content	17.0

* Damaged, sprouted and weevilled grains should not exceed 4%

N.B.

1. The definitions of the above refractions and method of analysis are to be followed as per BIS 'Method of analysis for food grains' Nos. IS: 4333 (Part-I): 1996, IS: 4333 (Part-II): 2002, and "Terminology for food grains" IS: Nos. 2813 - 1995, as amended from time to time.
2. The method of sampling is to be followed as per BIS method for sampling of Cereals and Pulses IS: 14818 - 2000 as amended from time to time.
3. Within the overall limit of 1.0% for organic foreign matter, poisonous seeds shall not exceed 0.5% of which Dhatura and Akra seeds (*Vicia* species) not to exceed 0.025% and 0.2% respectively.

*****

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानभ-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र - ७

(हंगाम २०२३-२०२४ मध्ये खरेदी करावयाच्या सीएमआरचे/तांदूळाचे विनिर्देश)

UNIFORM SPECIFICATION FOR GRADE 'A' & 'COMMON' RICE
(KHARIF MARKETING SEASON 2023-24)

Rice shall be in sound merchantable condition, sweet, dry, clean, wholesome, of good food value, uniform in colour and size of grains and free from moulds, weevils, obnoxious smell, admixture of unwholesome poisonous substances, *Argemone maxicana* and *Lathyrus sativus* (Khesari) in any form, or colouring agents and all impurities except to the extent in the schedule below. It shall also conform to prescribed norms under food Safety & Standards Act, 2006/ Rules prescribed here under:

SCHEDULE OF SPECIFICATION

Sr.No.	Refractions		Maximum limit (%)	
			Grade A	Common
1	Broken*	Raw	25.00	25.00
		Parboiled/single parboiled rice	16.0	16.00
2	Foreign matter **	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	0.5	0.5
3	Damaged#/Slightly Damaged Grains	Raw	3.0	3.0
		Parboiled/single parboiled rice	4.0	4.0
4	Discoloured Grains	Raw	3.0	3.0
		Parboiled/single parboiled rice	5.0	5.0
5	Chalky Grains	Raw	5.0	5.0
6	Red Grains	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	3.0	3.0
7	Admixture of lower class	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	6.0	-
8	Dehusked Grains	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	13.0	13.0
9	Moisture content @	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	14.0	14.0

* Not more than 1% by weight shall be broken.

** Not more than 0.25% by weight shall be mineral matter and not more than 0.10% by weight shall be impurities of animal origin.

including pin point damage grains.

@ Rice (both raw and parboiled) can be procured with moisture content up to a maximum limit of 15% with value cut. There will be no value cut up to 14%. Between 14% to 15% moisture, value cut will be applicable at the rate of full value.

*****

NOTES APPLICABLE TO THE SPECIFICATION OF GRADE 'A' AND COMMON VARIETIES OF RICE

1. The definition of the above refractions and method of analysis are to be followed as given in Bureau of Indian Standard "Method of analysis for Food grains" No. IS: 4333(Part-I) 1996 and IS: 4333(Part-II) 2002 and "Terminology for food grains" IS: 2813-1995 as amended from time to time. De-husked grains are rice kernels whole or broken which have more than ¼ th of the surface area of the kernel covered with the bran and determined as follows:-

ANALYSIS PROCEDURE: - Take 5 grams of rice (sound head rice and broken) in a petri dish (80 X 70 mm). Dip the grains in about 20 ml. of Methylene Blue solution (0.05% by weight in distilled water) and allow standing for about one minute. Decant the Methylene Blue solution. Give a swirl wash with about 20 ml. of dilute hydrochloric acid (5% solution by volume in distilled water). Give a swirl wash with water and pour about 20 ml. of Methanol Yellow solution (0.05% by weight in distilled water) on the blue stained grains and allow standing for about one minute. Decant the effluent and wash with fresh water twice. Keep the stained grains under fresh water and count the de-husked grains. Count the total number of grains in 5 grams of sample under analysis. Three broken are counted as one whole grain.

CALCULATIONS:

Percentage of De-husked grains = $\frac{N \times 100}{W}$

W

Where N = Number of de-husked grains in 5 grams of sample

W = Total grains in 5 grams of sample.

2. The Method of sampling is to be followed as given in Bureau of Indian Standard "Method of sampling of Cereals and Pulses" No.IS: 14818-2000 as amended from time to time.

3. Broken less than 1/8th of the size of full kernels will be treated as organic foreign matter. For determination of the size of the broken average length of the principal class of rice should be taken into account.

4. Inorganic foreign matter shall not exceed 0.25% in any lot, if it is more, the stocks should be cleaned and brought within the limit. Kernels or pieces of kernels having mud sticking on surface of rice shall be treated as Inorganic foreign matter.

5. In case of rice prepared by pressure parboiling technique, it will be ensured that correct process of parboiling is adopted i.e. pressure applied, the time for which pressure is applied, proper gelatinisation, aeration and drying before milling are adequate so that the colour and cooking time of parboiled rice are good and free from encrustation of the grains.

STANDARDS OF RISE FOR ISSUE TO STATE GOVERNMENTS/UT ADMINISTRATIONS FOR DISTRIBUTION UNDER TPDS AND OTHER WELFARE SCHEMES.

Guidelines for issue/ disposal of wheat and rise have been issued vide Departments letter no. 8-2/98-DR III dated 27.01.1998 and 13.11.1998. Gist of standards of rise for issue to states / UTs for distribution under TPDS and OWSs along with undated illustrations for KMS 2018-19 is as under:

1. Ready issuable stocks are fit for human consumption which should confirm the standards of Food Safety and Standards Act and Rules framed there under.

2. Rise stocks falling within A, B and C categories (categorization is best on damaged and discoloured grains) confirming to food safety norms and free from insect infestation are ready stocks. Ready stocks may be issued under TPDS and OWSs provided the refractions in respect of broken grains, chalky grains, red grains and de-husked grains are up to 20% in excess of the uniform specifications.

3. Illustration of maximum permissible parameters of ready to issue stocks of rise based on uniform specifications for KMS 2018-19 is as under:

Sr.No.	Refractions		Maximum limit (%) as per uniform specifications for Grade A & Common	Maximum permissible limit (%) for Grade A & Common
1	Damaged#/Slightly Damaged Grains/Pin-point Damaged grains	Raw	3	5
		Parboiled/single parboiled rice	4	5
2	Discoloured Grains	Raw	3	7
		Parboiled/single parboiled rice	5	7
3	Broken	Raw	25	30
		Parboiled/single parboiled rice	16	19
4	Chalky Grains	Raw	5	6
5	Red Grains	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	3	4
6	Dehusked Grains	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	13	16
7	Foreign matter **	Raw/ Parboiled/single parboiled rice	0.5	1.0

शासन परिपत्रक क्रमांक:-धानम-१३२३/प्र.क्र.१९०/नापु.२९, दि.२४.११.२०२३ सोबतचे

जोडपत्र-८

(खरीप हंगाम २०२३-२४ मध्ये FRK व फोर्टिफाइड राईस बाबत गुणवत्ता नियंत्रणाचे विहित कार्यप्रणाली)
Standard Operating Procedure (S.O.P.) for Quality Management Protocols for Fortified Rice
Kernels (FRK) and Fortified Rice (FR)

36-5/2018-QCC(Part)
Government of India,
Ministry of Consumer Affairs, Food & Public Distribution,
Department of Food & Public Distribution
(Quality Control Cell)

Krishi Bhawan, New Delhi
Dated: 15.03.2022

To,
The Secretary,
Food and Civil Supplies Department,
Government of .....
(All States Government/ UT Administration)

Sub: Standard Operating Procedure (S.O.P) for Quality Management Protocols for
Fortified Rice Kernels (FRK) and Fortified Rice (FR) -reg.

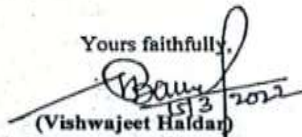
Madam/Sir,

I am directed to forward herewith Standard Operating Procedure (S.O.P) for Quality Management Protocols for Fortified Rice Kernels (FRK) and Fortified Rice (FR) formulated by the Department of Food and Public Distribution, in order to maintain the quality of Fortified Rice Kernels (FRK) and Fortified Rice (FR). Further, the State Governments may ensure strict compliance of the S.O.P so as to provide good quality Fortified Rice (FR) to the beneficiaries. The said SOP is applicable with immediate effect.

2. This issues with the approval of Secretary (F&PD).

Encl : As above

Yours faithfully,

(Vishwajeet Haldar)
Deputy Commissioner (S&R)
Tel: 23384784

Copy to:-

1. PPS to Secretary (F&PD), Department of Food and PD, Krishi Bhawan, New Delhi.
2. Senior PPS to Secretary, Department of Expenditure, North Block, New Delhi.
3. PPS to Secretary, Department of School Education, Shastri Bhawan, New Delhi
4. PPS to Secretary, Department of Women and Child Development, Shastri Bhawan, New Delhi
5. The Director General, BIS, Bahadur Shah Zafar Marg, New Delhi.
6. The Chief Executive Officer, FSSAI, FDA Bhawan, New Delhi.
7. The Chief Executive Officer, NITI Aayog, New Delhi
8. PPS to AS & FA, Department of Food and PD, Krishi Bhawan, New Delhi.
9. PPS to JS (Policy & FCI)/ JS (BP & PD)/ JS (Storage)/ JS (Impex & IC)
10. The Chairman & Managing Director, Food Corporation of India, New Delhi.
11. Executive Director (QC), FCI HQ, New Delhi
12. All Executive Director (Zones), FCI.
13. Managing Director, CWC, New Delhi-for necessary action, please.
14. Director (P)/ Director (FCI)/Director (PD)/Director (Finance)
15. All QCC/IGMRI offices.
16. US (Py. I, II, III, IV)/US (FC A/c).
17. AD (S&I)/AD (QC)/AD (Lab).
18. Director (Technical), NIC with a request to put the information on the Ministry's website.

Standard Operating Procedure (SoP) for Quality Management Protocols for Fortified Rice Kernels (FRK) and Fortified Rice (FR).

Background: To address the anemia and micronutrient deficiency in the country, Government of India approved the Centrally Sponsored Pilot Scheme on "Fortification of Rice & its Distribution under Public Distribution System. Further, the Department of Food and Public Distribution in consultation with Ministry of Women and Child Development and Department of School Education and Literacy has decided to scale up the distribution of fortified rice in all Integrated Child Development Scheme, (ICDS) and PM POSHAN (erstwhile MDM scheme) schemes from April 2021 in a phased manner leveraging domestic supply chain through Food Corporation of India (FCI)/State as the case may be.

Since both ICDS and PM POSHAN schemes cater to the vulnerable population of Women and Children, in view of this, it becomes of immense importance that the minimum threshold parameters fixed for quality standards of FRK should be in line with various levels under entire supply chain *i.e.* production to distribution. The ultimate objective is to curtail the chronic nutritional deficiencies.

The level-wise details on the SoP are as under:

Level 1: Production of FRK

At the level of Fortified Rice Kernel (FRK) Manufacturer/ Supplier:

- 1.1 FRK manufacturers should have FSSAI License/registration as well as quality certification such as ISO: 22000 etc.**
- 1.2 Empanelment of FRK manufacturers may be done for an initial period of three years, which will be reviewed on a yearly basis by an independent third party.**
- 1.3 FRK manufacturer should procure the premix for FRK production from the premix supplier/vendors having valid FSSAI license of 99.5 food categories as well as empanelled with FSSAI.**
- 1.4 The FRK manufacturer may follow the standards as prescribed in United States pharmacopeia (USP) / IS / WFP – Technical Specifications for Micronutrient Powder etc till the time, the standards for vitamins and minerals premix are developed by FSSAI.**
- 1.5 The chemical salt of the vitamin and minerals, used for FRK production, should be in line with the ones mentioned in FSSAI guidelines (Iron : Mecronized Ferric Pyrophosphate or Sodium Iron (III) Ethylene Diamine Tetra Acetate Trihydrate (Sodium ferredetate - Na Fe EDTA); Folic Acid - Folic acid; Vitamin B₁₂ - Cyanocobalamine or Hydroxycobalamine). All the premix material must be stored dry cool ventilated and hygienic conditions away from direct sun light.**
- 1.6 The clean broken rice at an initial moisture content of 11-12% is ground to flour of particle size 60 or more than 60 mesh. The rice flour is very hygroscopic in nature, hence the raw material and final produce need to handle to control the moisture as per Good Manufacturing Practices (GMP) mentioned under Section II- "Technical Guidelines" of Pilot**

1

Scheme for Fortification of Rice and its Distribution under Public Distribution System"/ Technical Hand-out on Fortification of Rice, FSSAI.

1.7 Potable water shall be used for mixing of ingredients (complying Indian Standards for Potable Water Standards IS 10500: 2012 with up to date amendments).

1.8 FSSAI approved emulsifiers / acid regulators / antioxidants shall be used as per the allowances prescribed in Food Safety and Standards (Food Products Standards and Food Additives) Regulations, 2011.

1.9 FSSAI, has been formulated Standard Operating Procedure (SoP) for Fortified Rice Kernels Production, the same should also be followed.

1.10 The level of micronutrients in FRK should have at least a middle/mean value as per Bureau of Standards (BIS) under IS 17782:2021 "*Fortified Rice Kernels-Specification*". These levels as per present standards are:

Iron - 3525 mg/kg

Folic Acid - 10,000 micro-gram/kg

Vitamin B 12 - 100 micro-gram/kg

1.11 Sanctity of the raw material/fortifiers/ingredients used for FRK production should be verified by the State Authorities/Food Safety Officers (FSO) on regular basis.

1.12 BIS approved equipment/machinery via IS 17853: 2022, "*Equipment for Manufacture of Fortified Rice kernel-Specification*" should be adopted by the FRK manufacturers to maintain the grain density, shape, size etc. In addition, Colour/texture to be aligned with the locally procured/consumed varieties in a particular State/Area.

1.13 The manufacturers will be given a time period of one (1) year to switch over from non-BIS to BIS certified machinery.

1.14 Certificate of Analysis (CoA) is to be obtained from an independent third party NABL accredited laboratory under section 43 of FSS Act 2006 and FSS Regulation, 2018.

1.15 FRK manufacturer will obtain a COA for each batch from an independent third party NABL accredited lab along with self certification. The batch may be defined based on the Quality Management System (QMS). The QMS should be in accordance with the FSSAI Manual on General Guidelines on Sampling- 2016.

1.16 FRK manufacturers will strictly maintain the records of COAs, other test records & FRK standardisation count/BET etc. A test check will be done to verify the self certification procedure adopted by FRK manufacturer (*format for self certification enclosed as Annexure*) by S&R Division of DFPD. FCI may also test check these records at the time of procurement.

1.17 All the standards/protocols specified under the operational guidelines of the pilot scheme should be in line at the end of empanelled FRK producers, before its delivery to the rice millers producing fortified rice.

Level 2: Blending of FRK with Conventional Rice
At the level of Rice Millers Producing Fortified Rice:
Pre-requisites:

2.1 The rice miller should have a valid milling license and a valid license for processing of fortified rice under food category 6.0 of Indian Food Categorization System (Food Safety & Standards Act, 2006).

2.2 The millers should procure FRK directly from, FSSAI licensed/registered FRK manufacturers.

2.3 Millers should have Automatic Blending Machine having the standards prescribed by BIS i.e. IS 17854: 2022 to ensure accurate blending at a ratio of 1:100.

2.4 FSSAI, has been formulated Standard Operating Procedure (SoP) for Fortified Rice Manufacturers, the same should also be followed.

2.5 Millers should get +F logo endorsed from FSSAI. All bags of fortified rice offered for procurement to the procuring agencies must bear blue coloured +F logo stencilled on it as well as on rexin slips. The offered lot of fortified CMR should be uniformly blended with FRK (1:100).

2.6 At the level of rice mill, QA/QC can be done through blending efficiency count.

2.7 The rice millers must ensure the receipt of CoA for each consignment of FRK obtained by FRK manufacturer by an independent third party FSSAI notified laboratory.

Testing of Quality Standards of Fortified Rice:

Qualitative testing:

2.8 During the production of fortified rice, quality checks should be done through blending efficiency counts conducted on hourly basis and proper record should be maintained.

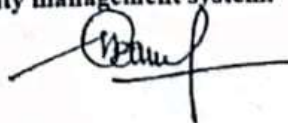
Quantitative testing:

2.9 Rice millers should maintain batch wise record of FRK procurement and its usage for rice fortification as per CoA obtained from the FRK manufacturers.

2.10 In order to ensure that only good quality FRK is used for blending, the state procurement agency concerned may get random samples drawn directly from the fortified rice prepared by the mills and get them tested from any FSSAI approved NABL accredited labs.

2.11 Rice Millers will also be ensuring about packaging protocols of fortified rice as per FSSAI Packaging and Labelling Guidelines, related to packaging and Stencilling for proper identification of fortified rice stock.

2.12 Rice millers should make provisions for internal audit once in six month and external audit once in a year for maintaining the quality management system.

**Level 3: Procurement of Fortified rice by FCI/ State Agencies as the case may be:
At the time of Tendering/Empanelment and Formalising Contract**

3.1 FCI/ State Agencies should specify all pre-requisites including blending ratio (1:100) of FRK with conventional rice, availability of CoA, validated FSSAI license of rice millers etc. in their tenders to ensure uniformity and ease the QA/QC protocols.

3.2 Procuring agency (FCI/State agency as the case may be) may use the range of (±)10% for blending efficiency for their operational ease.

3.3 A minimum of 10% samples may be referred to FSSAI approved NABL accredited labs to check the level of micronutrients on monthly basis by the procurement agencies i.e. FCI/State procurement agencies (as the case may be) before sending it for distribution under various social security schemes of GoI, within its shelf life.

At the time of Sourcing Fortified Rice from Millers

3.4 Fortified rice consignments are to be checked by the quality control personnel of procuring agencies/Ministry as per the existing procedure for analysis of food grains (BIS methods with latest version/up to date amendments).

3.5 All the responsibilities are lying with FCI, for the stocks delivered to agency.

3.6 For stocks procured by State agencies, the primary responsibility will be with the agency concerned. However, this aspect may be cross checked during the inspections to be conducted by Ministry and FCI as per Standard Operating Procedure (SOP) for inspection of DCP stocks.

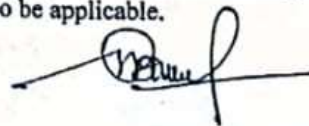
3.7 The sourcing agency should check the blending ratio of each consignment at the time of acceptance to ensure that, whether prescribed quantity of FRK is blended with the conventional rice to make it fortified.

3.8 The fortified rice and FRK is separated physically and FRK is weighed/counted to check blending efficiency. In order to check blending efficiency, **sample size of 50 gms** is suggested to get a uniform result.

3.9 In case there is problem in physical separation, a **chemical test (Iron Spot Test)** may also be done to identify the number of FRKs in a test sample of fortified rice.

Secondly, to ensure that good quality FRK is used for blending, the FCI/State procurement agencies concerned may get random samples (**at least 10%**) drawn directly from the fortified rice prepared by the mills and get them tested from any FSSAI approved NABL accredited labs for micronutrient content on **monthly/quarterly basis** before sending its distribution under various schemes of GoI in a balanced and integrated manner to accomplish the nutritional gaps.

Moreover, all the provisions, which are defined and circulated on dated 16.07.2021 through the Standard Operating Procedure (SoP) for monitoring quality of foodgrains stocks procured under Decentralized Procurement (DCP) Scheme, will also be applicable.

Role of State/ District Authorities (Food Safety)

3.10 State oversight is necessary at every step of rice fortification. **District Collector will ensure the smooth implementation of the whole scheme.**

3.11 A proper milling agreement is to be executed between State Food Department and rice millers for milling of paddy with separate clause to be inserted regarding packaging/stenolling of +F logo on jute bag and roxln slp.

3.12 If the state agencies are involved in procurement of FRK, the same may be carried out by floating limited tenders or through CoM from any of the empanelled suppliers.

3.13 Use of FRK for blending with conventional rice may be permitted only upon validation of the CoA of FRK in terms of appropriate micronutrient levels and microbiological specifications by the officials of State/District Food & Civil Supply Department responsible for quality control.

3.14 State and District authorities should undertake random inspection visits at the rice mills to check if the rice miller is adhering to the QA/QC protocols and all documents are in line. The samples of fortified rice may also be lifted for analysis at FSSAI empanelled NABL accredited Labs.

Role of FSSAI (Food Safety Officers)

3.15 Food Fortification Resource Centre (FFRC) a unit of FSSAI, which is functioning as a resource hub for fortification will provide any kind of assistance to the FBO, Millers, States, FCI etc/facilitate training & capacity building (FBO's, rice millers, PPS owners, FSO's etc.) and monitor & evaluate the programme with support from development partners.

3.16 Mapping of NABL accredited labs under the states which may test the various quality parameters of FRK & FR.

3.17 Sampling from empanelled FRK manufacturers and rice millers for micronutrients analysis at least in each quarter.

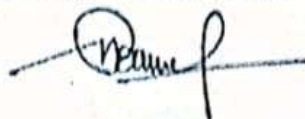
3.18 The promotional and regulatory role of FSO may be as per the "Guidebook of Food Fortifications for Food Safety Officers".

3.19 Quality inspection visits should be made at the FRK manufacturing site, Rice mills during the production of FRK and fortified rice by the Food Safety Officer (FSO) employed with FSSAI.

3.20 The Food Safety Officer (FSO) should pick random samples from the mill and from fair price shops to ensure the quality of fortified rice (such that it covers all the shops and mills under his/her supervision in a quarter).

Other considerations for Sampling and testing fortified rice

3.21 Blending efficiency test should be performed every hour by preparing a composite sample. The composite sample should be collected from 10-15 bags randomly every hour during production and blending efficiency test should then be performed. Sample should always be taken before the weighment and stitching.

3.22 Composite samples should be sent to FSSAI empanelled NABL accredited labs for testing within a week of sample collection.

- As per Clause no. 2.4.1 of the Food Safety and Standards (Laboratory and Sample Analysis) Regulations, 2011, the sample shall be dispatched forthwith in the following manner:
  - The sealed container of one part of sample for analysis along with memorandum in Form VI shall be sent in a sealed packet to food analyst under appropriate condition to retain the integrity of the sample.
  - The sealed container of second and third parts of the sample and two copies of memorandum in Form VI shall be sent to Designated Officer by any suitable means.
  - The sealed container of the remaining fourth part of the sample and a copy of memorandum in Form VI shall be sent to an accredited laboratory along with fee prescribed by Authority, if so requested by the Food Business Operator, under intimation to the Designated Officer, provided that the fourth part also shall be deposited with Designated Officer if FBO does not request to send the sample to an accredited lab.

All other instructions/guidelines, mentioned under the operational guidelines of *Fortification of Rice and its Distribution under PDS* are also applicable on FRK manufacturers/Rice Millers/FCI/State agencies/FSSAI etc.

Annexure

Format for Self Assessment Certificate

Name of the Laboratory: _____

NABL Accreditation no.: _____ dated _____ Validity upto _____

FSSAI License no.: _____ dated _____ Validity upto _____

Name of Manufacturer: _____ Details of Sample:

FSSAI No. _____ i. Date of sampling: _____

Address: _____ ii. Date of Submission of sample: _____

Contact no.: _____ iii. Date of Analysis: _____

Capacity: _____ tons/hr. iv. Batch no.: _____

v. Representing Batch: _____

vi. Sample weight (gms): _____

Details of Testing:

(A)

Micronutrient	Reference Range	Test Value	Reference method	Test method followed
Iron (Micronized Ferric Pyrophosphate)	2800-4250 mg/kg		AOAC 944.02 or AACC 40-70.01 (Total iron present in ferric form by Atomic Absorption Spectroscopy or AOAC 984.27 (using ICP Emission))	
Folic Acid	7500-12500 µg/kg		AOAC 992.05 or EN 14131 (using microbiological extraction)	
Vitamin B12 (Cyanocobalamine or Hydroxycobalamine)	75-125 µg/kg		IS 16640	

(B)

Sl. No.	Physical attributes	Reference Range	Test Value	Reference method	Test Remarks
1.	Moisture Content %	12%		IS 4333(Part 2)	
2.	Broken Fortified Rice	1%		IS 4333(Part 1)	
3.	Foreign matter	0.001%		IS 17782:2021	
4.	Damaged grains	Absent		IS 4333(Part 1)	
5.	Discolored grains	Absent		IS 4333(Part 1)	
6.	Chalky grains	Absent		IS 4333(Part 1)	
7.	Admixture	Absent		IS 4333(Part 1)	
8.	Length (in mm)	-		-	
9.	Breadth (in mm)	-		-	
10.	Thousand kernel weight	-		-	
11.	True density	-		-	
12.	Prepared from (Raw/Parboiled) Rice				

Remarks: Best before _____

(Authorized Signature)

***
